

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА імені В. М. Корецького**

БАГАЙ НАДІЯ ОНУФРІВНА

УДК 349.42

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Спеціальність 12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Державному вищому навчальному закладі «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Шульга Михайло Васильович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, завідувач
кафедри земельного та аграрного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Єрмоленко Володимир Михайлович,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
завідувач кафедри аграрного, земельного
та екологічного права імені академіка
Василя Зіновійовича Янчука;

доктор юридичних наук, професор
Каракаш Ілля Іванович,
Національний університет «Одеська
юридична академія»,
професор кафедри аграрного,
земельного та екологічного права;

доктор юридичних наук, професор
Бондар Олександр Григорович,
Запорізький національний університет,
перший проректор.

Захист відбудеться «12» травня 2021 року об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.236.02 в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий «9» квітня 2021 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор юридичних наук**

О. О. Кваша

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Напрями розвитку системи законодавства визначаються економічними, політичними, соціальними факторами та процесами. Із урахуванням існуючого аграрного потенціалу України в сучасних умовах особливо важливого значення набуває розвиток комплексної галузі аграрного законодавства, яка повинна сприяти зміцненню партнерства нашої держави та ЄС у сфері виробництва та обігу сільськогосподарської продукції, підвищенню ефективності та конкурентоспроможності сільського господарства України. З огляду на суспільно-політичну орієнтацію України та її прагнення до євроінтеграції, напрями майбутнього розвитку аграрного законодавства України передбачають його систематизацію та адаптацію до законодавства Європейського Союзу. У зв'язку з цим особливого значення набуває подальше дослідження основних засад законодавчого регулювання аграрних відносин, аналіз та прогнозування тенденцій розвитку аграрного законодавства України.

Сучасні потреби розвитку сільського господарства та здійснення заходів щодо структурної перебудови агропромислового комплексу зумовили активізацію процесу розвитку комплексної галузі аграрного законодавства України. Значне розширення системи нормативно-правових актів, що регулюють аграрні відносини, та поглиблення їх комплексного змісту призвели до істотної зміни внутрішньогалузевої структури цієї законодавчої галузі. Сучасний період розвитку аграрного законодавства України характеризується формуванням нових законодавчих інститутів, а також виникненням нових видів аграрних відносин, що потребують належного законодавчого регулювання. Подальші тенденції законодавчого регулювання аграрних відносин в Україні пов'язані також із необхідністю систематизації аграрного законодавства України, його адаптації до вимог Європейського Союзу, що зумовлено сучасними прагненнями України до європейської інтеграції.

Істотне значення для дослідження проблем розвитку аграрного законодавства України мають теоретичні праці представників наук аграрного, земельного та екологічного права: В. І. Андрейцева, Г. І. Балюк, Ц. В. Бичкової, А. Г. Бобкової, О. Г. Бондаря, А. І. Брінцова, С. І. Бугери, О. Д. Бургер (Костур), Д. В. Бусуйок, М. Я. Ващишин, О. А. Вівчаренка, Я. З. Гаєцької-Колотило, О. В. Гафурової, А. П. Гетьмана, Х. А. Григор'євої, І. А. Дмитренка, А. В. Духневича, І. В. Духневич, В. М. Єрмоленка, В. П. Жушмана, Н. В. Ільків, І. І. Каракаша, Н. Р. Кобецької, Т. О. Коваленко, В. В. Костицького, І. А. Костяшкіна, М. В. Краснової, П. Ф. Кулинича, Т. В. Курман, С. І. Марченко, Н. Р. Малишевої, В. Л. Мунтяна, А. М. Мірошніченка, В. В. Носіка, З. А. Павловича, О. О. Погрібного, О. М. Савельєвої, І. Ю. Сальмана, В. І. Семчика, В. Д. Сидор, А. М. Статівки, Н. І. Титової, В. Ю. Уркевича, В. І. Федоровича, Т. Є. Харитонової, М. М. Чабаненка, В. С. Шелестова, Ю. С. Шемшученка М. В. Шульги, В. В. Янчука, В. З. Янчука. Праці цих та інших учених слугували науково-теоретичною основою проведеного дослідження.

Значне оновлення українського аграрного законодавства активізувало науково-теоретичні дослідження проблем правового забезпечення аграрних відносин.

Водночас вступ України до СОТ та інтеграція у європейське співтовариство зумовлюють і потреби розробки концептуальних напрямів майбутньої систематизації аграрного законодавства України, його адаптації до вимог ЄС. При цьому комплексного наукового дослідження розвитку сучасного аграрного законодавства як специфічної галузі законодавства у вітчизняній аграрно-правовій науці немає.

Усе це свідчить про необхідність всебічного наукового аналізу загальнотеоретичних засад аграрного законодавства України, практики його застосування та напрямів розвитку. Комплексне дослідження зазначених проблем дасть можливість обґрунтувати концептуальні підходи до вдосконалення та систематизації аграрного законодавства України, адаптації аграрного законодавства України до законодавства Європейського союзу, що об'єктивно сприятиме підвищенню ефективності правового регулювання аграрних відносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота над дисертацією здійснювалась у рамках цільової комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри трудового, екологічного та аграрного права Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» «Вдосконалення правового регулювання земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах адаптації до законодавства ЄС» (номер державної реєстрації 0110U003028).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є розробка теоретико-методологічних засад розвитку аграрного законодавства України; формулювання теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо вдосконалення законодавчого регулювання аграрних відносин в Україні в умовах євроінтеграції.

Досягнення мети здійснювалося шляхом вирішення таких основних завдань дослідження:

- охарактеризувати основні наукові підходи до поняття, ознак та особливостей аграрного законодавства України;
- встановити об'єктивні та суб'єктивні передумови становлення сільськогосподарського (аграрного) законодавства;
- визначити основні історичні етапи розвитку аграрного законодавства України;
- надати теоретичну характеристику поняття та принципів аграрного законодавства України;
- з'ясувати особливості структури аграрного законодавства України;
- провести науковий аналіз проблем розвитку основних інститутів аграрного законодавства;
- здійснити науково-теоретичний аналіз проблем систематизації аграрного законодавства України;
- охарактеризувати напрями галузевої та інституційної кодифікації аграрного законодавства України;
- визначити основні тенденції та напрями розвитку аграрного законодавства України в умовах євроінтеграції;
- сформулювати висновки та рекомендації щодо вдосконалення сучасного аграрного законодавства України.

Об'єктом дослідження у дисертації є правовідносини, що складаються у процесі виробництва сільськогосподарської продукції та потребують належного законодавчого регулювання.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади розвитку аграрного законодавства України в умовах євроінтеграції.

Методологічну основу наукового дослідження становить система загальних та спеціальних методів наукового пізнання. Зокрема, для пізнання закономірностей розвитку структури аграрного законодавства України, нормативно-правового регулювання окремих видів аграрних відносин (підрозділи 2.3, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 5.1) використовувався діалектичний метод. При характеристиці розвитку наукових досліджень про сільськогосподарське (аграрне) законодавство (підрозділ 1.1), етапів розвитку аграрного законодавства України (підрозділ 1.2), становлення та розвитку окремих інститутів аграрного законодавства (розділ 3) застосовано історичний метод. За допомогою методу системного аналізу проаналізовано поняття та особливості аграрного законодавства України, його співвідношення з іншими галузями законодавства (підрозділ 2.1). Структурно-функціональний метод дослідження дав змогу проаналізувати внутрішню структуру аграрного законодавства та його інститути (підрозділ 2.3, розділ 3). За допомогою формально-логічного методу було сформульовано визначення поняття аграрного законодавства, принципів аграрного законодавства, системи та структури аграрного законодавства, інститутів аграрного законодавства, систематизації аграрного законодавства, адаптації аграрного законодавства тощо (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 4.1, 4.2, 5.1), а також обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення законодавчого регулювання аграрних відносин. Порівняльно-правовий метод використано при аналізі національного та європейського законодавства, законодавства інших країн про правові засади регулювання аграрних відносин (підрозділи 5.1, 5.2). За допомогою методу тлумачення правових норм здійснено аналіз відповідності приписів основних законодавчих актів потребам практики правового регулювання аграрних відносин (розділ 3).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній юридичній науці на основі комплексного аналізу розвитку аграрного законодавства України визначено основні теоретичні засади та напрями його вдосконалення в умовах євроінтеграції України, розроблено науково-теоретичні засади майбутньої галузевої та інституційної систематизації аграрного законодавства України, обґрунтовано практичні рекомендації щодо вдосконалення розвитку основних законодавчих інститутів, що регулюють аграрні відносини.

Рівень наукової новизни одержаних результатів представлений положеннями, висновками та пропозиціями, що виносяться на захист:

уперше:

– визначено поняття теорії аграрного законодавства, що розглядається як система ідей, теорій та концепцій про виникнення, розвиток та напрями удосконалення системи нормативно-правових актів аграрного законодавства України;

– обґрунтовано систему принципів аграрного законодавства України, що потребує законодавчого закріплення та включає такі принципи: множинності

організаційно-правових форм господарювання в АПК; рівності та самостійності аграрних суб'єктів; невтручання держави у виробничо-господарську діяльність аграрних суб'єктів; пріоритету екологічних вимог у процесі сільськогосподарського виробництва; пріоритету земель сільськогосподарського призначення та їх особливої охорони; пріоритету соціального розвитку села; пріоритету сільського господарства в системі господарського комплексу; державної підтримки сільського господарства; гарантування і захисту прав селянина;

– аргументовано положення про те, що істотна неоднорідність, різна функціональна спрямованість нормативних приписів актів аграрного законодавства зумовлює необхідність виділення в межах галузі законодавства окремих законодавчих інститутів, під якими слід розуміти систему нормативних приписів, вміщених у одному чи декількох нормативно-правових актах, що регулюють певний вид (групу) однорідних суспільних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва;

– обґрунтовано структуру законодавства про виробничо-господарську діяльність в аграрному секторі, що включає: 1) акти, які визначають особливості окремих видів виробничо-господарської діяльності в аграрному секторі; 2) акти, що регулюють особливості виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції; 3) акти, що визначають екологічні та інші вимоги щодо процесу виробництва, а також щодо якості й безпеки сільськогосподарської продукції;

– виділено особливості законодавства про виробничо-господарську діяльність в аграрному секторі: а) уніфікований характер більшості нормативно-правових актів, що регулюють виробничо-господарську діяльність аграрних суб'єктів; б) важливе значення внутрішньогосподарських локальних актів у регулюванні виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств; в) «природничий» характер законодавчих приписів, вміщених в нормативно-правових актах з питань виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств;

– обґрунтовано переваги Основ аграрного законодавства України як найбільш оптимальної форми кодифікаційного акта аграрного законодавства в сучасний період, що зумовлено таким: 1) цей акт буде відігравати роль фундаменту, основи для подальшої правотворчої діяльності, закріплюючи стратегічні цілі, напрями та принципи регулювання аграрних відносин; 2) може співіснувати з іншими актами вищої юридичної сили, тому забезпечуватиме еволюційне (поступове) оновлення аграрного законодавства, що дуже важливо у період трансформації аграрних відносин; 3) в період динамічного розвитку суспільних відносин допускатиме певну гнучкість, динамічність законодавчих приписів; 4) розробка такого акта є виправданою також з урахуванням належності аграрного законодавства України до комплексних галузей законодавства, що передбачає регулювання різних за змістом та юридичною природою аграрних відносин; 5) розробка та прийняття такого акта є технічно простішою, аніж розробка Кодексу;

– аргументовано, що одним із сучасних напрямів систематизації аграрного законодавства є його спеціальна (інституційна) кодифікація (рекодифікація), що передбачає прийняття чи істотне оновлення базових нормативно-правових актів основних інститутів аграрного законодавства України;

– сформульовано пропозиції щодо вдосконалення окремих інститутів аграрного законодавства, зокрема, шляхом: а) законодавчого закріплення основних засад державної аграрної політики на довгострокову перспективу з урахуванням пріоритетів та принципів Спільної аграрної політики; б) кодифікації (рекодифікації) окремих законодавчих інститутів, зокрема, інститутів державної підтримки сільського господарства, соціального розвитку села; в) розробки та прийняття Закону «Про державні та комунальні сільськогосподарські підприємства»; г) затвердження Верховною Радою України загальнодержавної комплексної програми, яка передбачатиме заходи щодо соціального розвитку села та заходи щодо підтримки сільськогосподарського виробництва;

удосконалено:

– існуючі наукові підходи до періодизації розвитку аграрного законодавства України, зокрема виділено два періоди розвитку аграрного законодавства: I – з кінця 1960-х років до початку 1990-х років – період становлення і розвитку сільськогосподарського законодавства СРСР та УРСР; II – з початку 1990-х років – дотепер – період розвитку аграрного законодавства України. У рамках другого періоду виділено два етапи: 1) 1991 р. – 2003 р. – етап новелізації аграрного законодавства України; 2) 2004 р. – дотепер – етап адаптації аграрного законодавства України до законодавства Європейського Союзу;

– уявлення про ознаки сучасного законодавчого регулювання трудових відносин у сільському господарстві, до яких віднесені такі: а) тенденція до уніфікації правового регулювання трудових відносин в усіх підприємствах, незалежно від виду діяльності та галузевої належності; б) відсутність належної спеціалізації правового регулювання трудових відносин у сільському господарстві; в) важливе значення локального нормативно-правового регулювання трудових відносин у сільському господарстві, в тому числі й у частині врахування специфіки аграрного виробництва;

– підходи щодо основних напрямів законодавчого забезпечення прав селян, до яких належать: а) визначення на законодавчому рівні загальних понять «селянин», «селянство»; б) закріплення в єдиному законодавчому акті специфічних прав селян у сфері трудових, майнових, земельних, організаційних правовідносин, що виникають в процесі виробництва сільськогосподарської продукції; в) доповнення диференційованих актів аграрного законодавства нормами щодо членських відносин; г) регламентація у земельному законодавстві України повноважень селян у сфері сільськогосподарського землекористання; д) визначення на законодавчому рівні механізму реалізації прав селян шляхом прийняття відповідних підзаконних актів; е) законодавче закріплення юридичних гарантій реалізації та захисту прав селян;

– теоретичні уявлення щодо напрямів і поняття екологізації аграрного законодавства, що розглядається як концептуальний напрям його сучасного розвитку, який передбачає втілення екологічних принципів та вимог у змісті нормативно-правових актів, які регулюють сільськогосподарську виробничу діяльність; суть такої екологізації полягає у формуванні на основі загальних принципів та ідей охорони навколишнього природного середовища і раціонального

природокористування якісно нових правових приписів, що забезпечуватимуть спеціалізоване правове регулювання аграрних відносин;

– наукові положення щодо визначення поняття «адаптація аграрного законодавства України до законодавства Європейського Союзу», що розглядається як це процес зближення (пристосування) нормативно-правових актів, що регулюють аграрні відносини в Україні, до правової системи Європейського Союзу, зокрема до актів законодавства Європейського Союзу, з метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій;

дістали подальшого розвитку:

– наукові уявлення про ознаки аграрного законодавства, серед яких виділено, поряд із комплексністю, спеціалізованим та інтегрованим характером, відповідністю окремій галузі господарського комплексу, також структурний взаємозв'язок із земельним та екологічним законодавством;

– ідеї щодо напрямів подальшого розвитку законодавства про основні засади державної аграрної політики, державну підтримку сільського господарства України, соціальний розвиток села, охорону довкілля у сільському господарстві, виробництво органічної сільськогосподарської продукції (сировини), оплату та охорону праці у сільському господарстві, що передбачають інституційну систематизацію відповідних законодавчих приписів як передумову майбутньої галузевої кодифікації аграрного законодавства;

– наукові підходи до понять: «сільськогосподарська виробнича діяльність», «виробник сільськогосподарської продукції», «сільськогосподарський товаровиробник», «колективне сільськогосподарське підприємство», «сільськогосподарський кооператив», «фермерське господарство», «особисте селянське господарство», «державне сільськогосподарське підприємство», «комунальне сільськогосподарське підприємство», що потребують законодавчого закріплення з урахуванням специфічних ознак;

– теоретичні уявлення щодо основних напрямів адаптації вітчизняного аграрного законодавства до законодавства ЄС, до яких віднесено: 1) зближення законодавства про способи виробництва сільськогосподарської продукції; 2) адаптація законодавства з питань організації аграрного ринку та торгівлі продукцією рослинництва і тваринництва; 3) зближення законодавства про вимоги щодо якості сільськогосподарської продукції; 4) вдосконалення законодавства щодо охорони навколишнього природного середовища у процесі сільськогосподарського виробництва, розвитку органічного виробництва; 5) зближення законодавства про розвиток сільських територій та сільських громад; 6) забезпечення сталого сільськогосподарського виробництва; 7) адаптація законодавства з питань державної підтримки сільського господарства;

– наукові пропозиції щодо вдосконалення законодавчого регулювання правового статусу суб'єктів аграрних відносин шляхом: а) доповнення диференційованих актів аграрного законодавства (Законів України «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про фермерське господарство») спеціалізованими правовими приписами щодо особливостей регулювання внутрішньогосподарських членських, земельних, майнових, трудових відносин; б) затвердження державної і регіональних програм

підтримки особистих селянських господарств, законодавчого забезпечення діяльності особистих селянських господарств в частині надання послуг у сфері сільського зеленого туризму; в) визначення особливостей правового статусу державних і комунальних сільськогосподарських підприємств на законодавчому рівні; г) розробки і затвердження типових статутів різних видів сільськогосподарських підприємств, галузевих правил внутрішнього правового розпорядку, які сприятимуть підвищенню якісного рівня локальної правотворчості аграрних суб'єктів;

– теоретичні ідеї щодо виділення основних форм систематизації аграрного законодавства України, до яких пропонується відносити інкорпорацію, консолідацію та кодифікацію, передумовою яких є облік нормативно-правових актів аграрного законодавства;

– пропозиції щодо структури майбутнього кодифікаційного акта аграрного законодавства. Зокрема, у Загальній частині пропонується визначити: загальні поняття сільськогосподарського виробництва; сферу дії та принципи аграрного законодавства; мету і основні засади державної аграрної політики. Особлива частина Основ аграрного законодавства повинна визначати основні засади базових аграрно-правових інститутів: а) особливості правового статусу суб'єктів сільськогосподарського виробництва; б) основні засади правового статусу селян у сфері аграрних відносин; в) державна підтримка сільського господарства; г) правове забезпечення соціального розвитку села; д) правове регулювання забезпечення продовольчої безпеки; е) основні засади здійснення сільськогосподарської виробничої діяльності у сфері рослинництва і тваринництва; є) правове регулювання переробки та реалізації сільськогосподарської продукції; ж) основні засади використання земель та інших природних об'єктів у сільському господарстві; з) особливості правового регулювання трудових відносин у сільському господарстві; и) засади правового регулювання майнових відносин в аграрному секторі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертаційному дослідженні висновки, положення та рекомендації можуть слугувати основою для подальшого розвитку наукових досліджень про аграрне законодавство України. Висновки, обґрунтовані в роботі, можуть бути використані як у процесі правотворчості, так і в процесі правозастосування, а також при викладанні відповідної навчальної дисципліни. Окремі положення дисертації можуть стати основою для подальших наукових дискусій з питань удосконалення законодавчого регулювання аграрних відносин в Україні.

Положення й висновки дисертації можуть бути використані:

– у сфері науково-правових досліджень – як основа для подальшої розробки загальнотеоретичних проблем аграрного права та аграрного законодавства;

– у сфері правотворчості – для розробки проєктів нових законодавчих актів з питань регулювання аграрних відносин, внесення змін та доповнень до чинних актів аграрного законодавства, розробки кодифікаційного акта аграрного законодавства України;

– у сфері правозастосування – у діяльності державних органів при прийнятті індивідуальних актів у сфері аграрних відносин, у роботі судів при здійсненні правосуддя та узагальненні судової практики (акт впровадження результатів

дисертаційного дослідження Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 23 лютого 2021 р.);

– у навчальному процесі – при викладанні та вивченні навчальної дисципліни «Аграрне право України», при розробці навчально-методичних посібників та програм, підготовці дипломних та курсових робіт з цієї навчальної дисципліни (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» від 10 лютого 2021 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні висновки й положення дисертації доповідалися на 85 міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових та науково-практичних конференціях. Результати дослідження були оприлюднені на *міжнародних наукових та науково-практичних конференціях*: Міжнародній науково-практичній конференції «Дні науки '2005» (м. Дніпропетровськ, 15-27 квітня 2005 р.); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Стан та перспективи розвитку аграрного права», присвяченій 80-річчю д. ю. н., проф., акад. АПрН України В.З. Янчука (м. Київ, 26-27 травня 2005 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи міжнародної інтеграції агропромислового комплексу України – «МІА України 2005» (м. Київ, 24 червня 2005 р.); Фінальній міжнародній науково-практичній конференції «The Science: theory and practice» (м. Прага, Чехія – м. Дніпропетровськ, Україна – м. Белгород, Російська Федерація, 20 липня – 5 серпня 2005 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та інновації – 2005» (м. Дніпропетровськ, 17-31 жовтня 2005 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Дні науки '2006» (м. Дніпропетровськ, 17-28 квітня 2006 р.); Міжнародній науковій конференції «Проблеми вдосконалення земельного та аграрного законодавства України: перспективи в ХХІ ст.» (м. Біла Церква, 27-28 квітня 2006 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 25 квітня 2007 р.); 4-ій Міжнародній науково-практичній конференції «Динамика изследвания» (м. Софія, 16-31 липня 2008 р.); IV міжнародній науково-практичній конференції «Predni vedecke novinky – 2008» (м. Прага, 1-15 вересня 2008 р.); V міжнародній науково-практичній конференції «Věda a technologie: – 2009» (м. Прага, 27 лютого – 5 березня 2009 р.); V міжнародній науково-практичній конференції «Найновите научни постижения» (м. Софія, 17-25 березня 2009 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Naukowa przestrzen Europy – 2009» (м. Перемишль, 7-15 квітня 2009 р.); V міжнародній науково-практичній конференції «Основните проблеми на съвременната наука – 2009» (м. Софія, 17-25 квітня 2009 р.); V міжнародній науково-практичній конференції «Efektivni nastroje moderhich věd – 2009» (м. Прага, 25 квітня – 5 травня 2009 р.); V міжнародній науково-практичній конференції «Aktualni vymjzenosti vedy – 2009» (м. Прага, 25 червня – 5 липня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми аграрного і природоресурсного права» (м. Київ, 30-31 жовтня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правова політика Української держави», присвяченій 70-річчю Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 19-20 лютого 2010 р.); VI міжнародній науково-практичній конференції «Naukowa przestrzen Europy – 2010» (м. Перемишль, 7-15 квітня 2010

p.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні» (м. Хмельницький, 14-15 травня 2010 р.); VI міжнародній науково-практичній конференції «Новини за модерна наука – 2010» (м. Софія, 17-25 травня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики» (м. Біла Церква, 21-22 травня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних відносин і природокористування в Україні і країнах СНД» (м. Луцьк, 10-11 вересня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми розвитку аграрного та земельного права України» (м. Київ, 25 травня 2011 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Nauka i inowacja – 2011» (м. Перемишль, 7-15 жовтня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Роль права у забезпеченні законності та правопорядку» (м. Запоріжжя, 11-12 жовтня 2011 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Perspektywiczne opracowania sa nauka i technikami – 2011» (м. Перемишль, 7-15 листопада 2011 р.); VIII міжнародній науково-практичній конференції «Vznik moderni vedecke – 2012» (м. Прага, 27 вересня – 5 жовтня 2012 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Nauka i inowacja – 2012» (м. Перемишль, 7-15 жовтня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Головні напрями систематизації та вдосконалення законодавства України» (м. Київ, 20-21 жовтня 2012 р.); VIII міжнародній науково-практичній конференції «Zpravy vedecke ideje – 2012» (м. Прага, 27 жовтня – 5 листопада 2012 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Perspektiwiczne opracowania sa nauka i technikami – 2012» (м. Перемишль, 7-15 листопада 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні правові проблеми публічно-приватного партнерства у сфері аграрних, земельних, екологічних та космічних відносин» (м. Київ, 22 листопада 2013 р.); VIII міжнародній науково-практичній конференції «Vedecky prumysl evropskeho kontinentu – 2012» (м. Прага, 27 листопада – 5 грудня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин» (м. Хмельницький, 17-18 травня 2013 р.); 9-й міжнародній науково-практичній конференції «Новини на научния прогрес» (м. Софія, 17-25 серпня 2013 р.); IX міжнародній науково-практичній конференції «Predni vedecke novinky – 2013» (м. Прага, 27 серпня – 5 вересня 2013 р.); IX міжнародній науково-практичній конференції «Wschodnie partnerstwo – 2013» (м. Перемишль, 7-15 вересня 2013 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі» (м. Житомир, 10 квітня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 16-17 жовтня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні» (м. Запоріжжя, 30-31 жовтня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє» (м. Харків, 6-7 листопада 2015 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі» (м. Житомир, 19 травня 2016 р.); Міжнародній

науково-практичній конференції «Еволюція правового регулювання аграрних, земельних та екологічних відносин» (м. Львів, 18 листопада 2016 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі» (м. Житомир, 18 травня 2017 р.); Міжнародному конгресі «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції», присвяченому 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 2-4 червня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові засади ведення органічного землеробства» (м. Харків, 29-30 вересня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть», присвяченій 120-річчю НУБіП (Київ, 18-19 травня 2018 р.); *всеукраїнських наукових конференціях та круглих столах*: VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Острог, 28-29 квітня 2005 р.); Всеукраїнській міжвузівській науковій конференції молодих вчених та аспірантів «Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина в Україні» (м. Івано-Франківськ, 28 квітня 2006 р.); Всеукраїнській міжвузівській конференції молодих вчених та аспірантів «Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 20 квітня 2007 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених та аспірантів «Проблеми вдосконалення правового регулювання щодо забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина в Україні» (м. Івано-Франківськ, 23-24 квітня 2009 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін» (м. Харків, 25-26 листопада 2010 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених та аспірантів «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 29-30 квітня 2011 р.); Всеукраїнській юридичній науково-практичній Інтернет-конференції «Актуальна юриспруденція» – www.LegalActivity.com.ua (м. Київ, 4 жовтня 2011 р.); Всеукраїнському круглому столі «Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна» (м. Київ, 25 травня 2012 р.); Круглому столі «Розвиток наук земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права» (м. Київ, 19 жовтня 2012 р.); Круглому столі «Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права» (м. Харків, 24 травня 2013 р.); Круглому столі «Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права» (м. Харків, 6 грудня 2013 р.); Щорічній Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених та аспірантів «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 16 травня 2014 р.); Круглому столі «Розвиток організаційно-правових форм господарювання» (м. Харків, 13 червня 2014 р.); Круглому столі «Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти» (м. Харків, 5 грудня 2014 р.); Круглому столі «Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи» (м. Харків, 30-31 жовтня 2015 р.); Круглому столі «Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади» (м. Харків, 4 грудня 2015 р.); Круглому столі «Правові

проблеми розвитку сільських територій України», присвяченому пам'яті відомого українського вченого-правознавця, члена-кореспондента НАН України, академіка НАПрН України В.І. Семчика (м. Київ, 9 грудня 2015 р.); Всеукраїнському круглому столі «Актуальні проблеми соціального права», присвяченому 40-річчю кафедри соціального права ЛНУ ім. І. Франка (м. Львів, 1 квітня 2016 р.); Круглому столі «Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку» (Київ, 27 травня 2016 р.); Першому зібранні фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 р.); Круглому столі «Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України» (м. Харків, 2 грудня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України» (м. Київ, 26 травня 2017 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції з нагоди відзначення 25-річчя навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Реалізація норм екологічного земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України» (м. Івано-Франківськ, 8-10 вересня 2017 р.); Всеукраїнському круглому столі «Децентралізація влади як чинник розвитку аграрного, екологічного, земельного та інших природоресурсних галузей права» (м. Київ, 22 вересня 2017 р.); Круглому столі «Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного й аграрного права в умовах євроінтеграції» (м. Харків, 8 грудня 2017 р.); Науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах» (м. Харків, 20 квітня 2018 р.); Третьому зібранні фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України (м. Одеса, 7-10 червня 2018 р.); Всеукраїнському круглому столі «Земельне, екологічне, аграрне право: оцінка впливу на довкілля» (м. Київ, 18 червня 2018 р.); Науково-практичній конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку земельного, аграрного, екологічного та природо-ресурсного права» (м. Харків, 7 грудня 2018 р.); Круглому столі «Актуальні проблеми екологічного, земельного та аграрного законодавства в сучасних умовах», присвяченому 90-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України В. К. Попова (м. Харків, 1 березня 2019 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації» (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20-22 вересня 2019 р.); науково-практичній конференції «Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи» (м. Харків, 22 травня 2020 р.); науково-практичній конференції «Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери» (м. Харків, 20 листопада 2020 р.); *регіональних та міжрегіональних наукових конференціях та науково-практичних семінарах*: Міжрегіональній науково-практичній конференції «Забезпечення екологічної безпеки – обов'язок Української держави» (м. Івано-Франківськ, 24-25 вересня 2004 р.); Регіональній міжвузівській науковій конференції молодих вчених та аспірантів «Проблеми вдосконалення

правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина в Україні» (м. Івано-Франківськ, 22 квітня 2005 р.); Регіональній науково-практичній конференції «Верховенство права у правозастосовчій діяльності», присвяченій 15-ій річниці Юридичного інституту (м. Івано-Франківськ, 12-13 жовтня 2007 р.); Науково-практичному семінарі «Актуальні правові проблеми господарської діяльності в Україні» (м. Львів, 30 травня 2018 р.).

Публікації. Основні положення й результати дисертації викладені в 126 наукових публікаціях, в тому числі в 1 монографії, 1 колективній монографії, 1 науково-навчальному посібнику, 3 підручниках, 34 наукових статтях, в тому числі 23 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, 7 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз, 4 статтях в інших наукових виданнях, а також у 85 матеріалах і тезах виступів на наукових конференціях, наукових семінарах та круглих столах.

Структура роботи зумовлена метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, що містять 16 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 456 сторінок, з них основного тексту 350 сторінок. Список використаних джерел налічує 645 найменувань і займає 78 сторінок, додатки на 28 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначається її зв'язок із науковими планами і програмами, вказується мета й завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, міститься інформація про апробацію результатів дисертації, її структуру й обсяг.

Розділ 1 «Загальнотеоретичні засади розвитку аграрного законодавства України» складається з двох підрозділів.

Підрозділ 1.1 «Розвиток наукових засад аграрного законодавства України» присвячено аналізу розвитку теоретичних досліджень про аграрне законодавство. Обґрунтовано, що теорія аграрного законодавства – це система ідей, теорій та концепцій про виникнення, розвиток та напрями удосконалення системи нормативно-правових актів аграрного законодавства України. В такому розумінні вона є частиною науки аграрного права України як галузі юридичної науки.

Еволюція наукових досліджень про законодавче регулювання аграрних відносин в Україні відображає розвиток суспільних відносин, геополітичні зміни в державі, пріоритети державної політики та інші суспільні явища і процеси. Розвиток теоретичних досліджень про аграрне законодавство відбувався упродовж багатьох десятиліть та віддзеркалював суспільні потреби в різні історичні періоди розвитку держави, часто випереджаючи своїм поступом різні суспільні зміни та процеси.

Виділено основні напрями сучасних правових досліджень про аграрне законодавство: аналіз конституційних засад аграрного законодавства; проблеми

систематизації аграрного законодавства, в тому числі його галузевої кодифікації; питання адаптації аграрного законодавства України до законодавства ЄС.

Обґрунтовано, що важливою практичною проблемою є необхідність врахування наукових концепцій, висновків, положень та рекомендацій, розроблених представниками науки аграрного права України, у правотворчій діяльності держави, зокрема, при розробці й прийнятті нормативно-правових актів з питань регулювання аграрних відносин в Україні.

У підрозділі 1.2 *«Історичні періоди розвитку аграрного законодавства України»* розглядається генезис сільськогосподарського (аграрного) законодавства.

Виділено два періоди розвитку аграрного законодавства:

I – з кінця 1960-х років до початку 1990-х років – період становлення і розвитку сільськогосподарського законодавства СРСР та УРСР;

II – з початку 1990-х років – дотепер – період розвитку аграрного законодавства України. У рамках цього періоду можна виділити два етапи: 1) 1991 р. – 2003 р. – етап новелізації аграрного законодавства України; 2) 2004 р. – дотепер – етап адаптації аграрного законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Періодизацію розвитку аграрного законодавства України пропонується пов'язувати з фактом виділення окремої галузі у системі законодавства в 1960-х – 1970-х роках. Водночас обґрунтовується положення про те, що сучасне аграрне законодавство України сформувалося в результаті новелізації сільськогосподарського законодавства УРСР.

Розділ 2 «Поняття, принципи та структура аграрного законодавства» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. *«Поняття та особливості аграрного законодавства України: основні наукові підходи»* встановлено, що аграрне законодавство України – це комплексна галузь законодавства, що відповідає окремій галузі економіки та є системою взаємопов'язаних і узгоджених між собою нормативно-правових актів (законів, підзаконних нормативно-правових актів, актів правотворчості аграрних суб'єктів), що забезпечують спеціалізоване та інтегроване правове регулювання суспільних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва.

Обґрунтовано, що сучасне аграрне законодавство характеризується такими ознаками: комплексність, інтегрований та спеціалізований характер, відповідність окремій галузі економіки, структурний взаємозв'язок із земельним та екологічним законодавством. Відзначається, що в сучасних умовах розвитку аграрного законодавства відбувається поглиблення комплексності та спеціалізованості більшості нормативно-правових актів аграрного законодавства.

Аргументовано існування загальної тенденції до поглиблення структурних зв'язків між галузевими утвореннями системи українського законодавства, що призводить до існування великої кількості міжгалузевих правових інститутів, законодавчою основою яких є, поряд з нормативними актами аграрного законодавства, акти екологічного, земельного, господарського, цивільного та інших галузей законодавства.

У підрозділі 2.2. *«Принципи аграрного законодавства та проблеми їх законодавчого закріплення»* сформульовано визначення принципів аграрного законодавства як закріплених в нормативно-правових актах вихідних засад,

основних ідей, що визначають зміст і напрями нормативно-правового регулювання аграрних відносин та відображають пріоритети державної аграрної політики.

Встановлено, що особливостями системи принципів аграрного законодавства України є велика кількість міжгалузевих принципів, що пов'язано з належністю аграрного права та аграрного законодавства до комплексних галузей, а також існування розгалуженої системи спеціальних (інституційних) принципів та їх тісний взаємозв'язок із галузевими принципами.

Доведено, що сучасний стан законодавчого закріплення принципів аграрного права та законодавства пов'язаний в цілому з недоліками законодавчого регулювання аграрних відносин. Відсутність кодифікаційного акта аграрного законодавства значно ускладнює процес нормативного закріплення, фіксації принципів аграрного права й законодавства України, їх подальшого розвитку в положеннях законів та підзаконних нормативно-правових актів. Водночас відзначається, що більшість принципів аграрного права на сьогодні відображені тією чи іншою мірою в нормативно-правових актах (передусім, актах вищої юридичної сили) аграрного та інших галузей законодавства.

Подальший розвиток аграрного законодавства України повинен базуватися на єдиних основоположних засадах, що визначаються стратегічними цілями державної аграрної політики в умовах євроінтеграції України. У майбутньому принципи аграрного права й законодавства України повинні бути закріплені в єдиному законодавчому акті, яким має стати кодифікаційний акт аграрного законодавства України.

Обґрунтовується положення про те, що законодавчого закріплення потребують такі найважливіші принципи аграрного законодавства України: множинності організаційно-правових форм господарювання в АПК; рівності та самостійності аграрних суб'єктів; невтручання держави у виробничо-господарську діяльність аграрних суб'єктів; пріоритету екологічних вимог у процесі сільськогосподарського виробництва; пріоритету земель сільськогосподарського призначення та їх особливої охорони; пріоритету соціального розвитку села; пріоритету сільського господарства в системі господарського комплексу; державної підтримки сільського господарства; гарантування і захисту прав селянина.

У підрозділі 2.3 «Особливості та тенденції розвитку структури аграрного законодавства України» сформульовано визначення структури сучасного аграрного законодавства як зумовленої системою аграрного права України, основними напрямками аграрної політики Української держави та потребами реформування аграрних відносин внутрішньої організації впорядкованих комплексних нормативно-правових актів, присвячених регулюванню аграрних відносин, яка виражається в їх єдності й погодженості, а також у розподілі за підгалуззями, інститутами та іншими групами аграрного законодавства.

Визначено істотні ознаки сучасної ієрархічної структури аграрного законодавства України, серед яких: 1) відсутність єдиного кодифікаційного акта аграрного законодавства України; 2) регулювання найбільш важливих (базових) аграрних відносин актами вищої юридичної сили; 2) істотне значення локальних правових актів у регулюванні аграрних відносин, зокрема у врахуванні специфічних особливостей сільськогосподарського виробництва.

При аналізі структури сучасного аграрного законодавства України обґрунтовано, що належне правове регулювання зовнішньо-господарських та деяких інших відносин, які виникають у процесі виробничо-господарської діяльності аграрних суб'єктів, повинно забезпечуватися системою уніфікованих нормативно-правових актів. Проте особливості внутрішніх відносин (членських, організаційних та, певною мірою, земельних і майнових) повинні відображатися у змісті диференційованих нормативно-правових актів аграрного законодавства України.

Аргументується необхідність виділення в межах галузі аграрного законодавства окремих законодавчих інститутів, що охоплюють систему нормативних приписів, які регулюють певний вид (групу) однорідних суспільних відносин. Підтвердженням цього є істотна неоднорідність, різна функціональна спрямованість нормативних приписів у межах галузі законодавства. Інститут аграрного законодавства визначається як система нормативних приписів, вміщених у одному чи декількох нормативно-правових актах, що регулюють певний вид (групу) однорідних суспільних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва.

Встановлено, що внутрішня організація системи аграрного законодавства певною мірою зумовлюється суб'єктним складом учасників аграрних правовідносин, специфікою окремих видів сільськогосподарської виробничої діяльності, структурою предмета правового регулювання відповідної галузі права та іншими чинниками. Особливості структури аграрного законодавства України визначаються також сучасними потребами реформування аграрних відносин, необхідністю підтримки сільськогосподарських товаровиробників та забезпечення соціального розвитку села, зацікавленістю держави у розвитку агропромислового виробництва тощо. При цьому вплив на формування внутрішньогалузевої структури законодавства суб'єктивних факторів дає підстави стверджувати, що структура аграрного законодавства України, як і кожної законодавчої галузі, є більш динамічним явищем, аніж структура відповідної галузі права.

Розділ 3 «Особливості розвитку окремих інститутів аграрного законодавства» складається з шести підрозділів.

У підрозділі 3.1. *«Законодавче закріплення державної аграрної політики та державної підтримки сільського господарства України»* встановлено, що розвиток законодавчого інституту забезпечення державної аграрної політики передбачає законодавче визначення основних засад державної аграрної політики України на довгострокову перспективу, приведення заходів з державного регулювання аграрного сектора економіки України у відповідність до вимог СОТ та ЄС. Важливим завданням у сучасний період є також створення необхідних економічних, організаційних та правових механізмів реалізації основних пріоритетів державної аграрної політики України.

Формування окремого законодавчого інституту державної підтримки сільського господарства України було зумовлене пріоритетами сучасної державної аграрної політики та об'єктивними потребами забезпечення продовольчої безпеки держави. Обґрунтовано положення про те, що подальший розвиток законодавства про державну підтримку сільського господарства України повинен базуватися на принципах Спільної аграрної політики, що передбачає поступове скорочення прямих субсидій сільськогосподарським товаровиробникам та пріоритет

фінансування програм розвитку сільських територій і природоохоронних заходів у сільському господарстві.

Встановлено, що головним напрямом удосконалення нормативно-правового регулювання державної підтримки сільського господарства є інституційна кодифікація законодавства про державну підтримку сільського господарства України шляхом істотного оновлення та розширення сфери дії Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», приведення заходів з державної підтримки сільського господарства у відповідність до вимог СОТ та ЄС, а також створення відповідних економічних, організаційних та правових механізмів реалізації базових положень законодавства про державну підтримку сільського господарства України.

У підрозділі 3.2. «Розвиток законодавства про правове становище суб'єктів аграрних відносин» розглянуто сучасне нормативно-правове регулювання діяльності колективних сільськогосподарських підприємств, що здійснюється за допомогою нормативно-правових актів різних галузей законодавства. Закон України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» є основним нормативно-правовим актом, що визначає особливості правового статусу колективних сільськогосподарських підприємств. Проте значна частина його положень застаріла і потребує узгодження з кодифікаційними актами цивільного, земельного та інших галузей законодавства. Крім того існує необхідність доповнення Закону нормативними приписами, що забезпечуватимуть детальну правову регламентацію специфічних членських, майнових, трудових та інших внутрішньогосподарських відносин у колективних сільськогосподарських підприємствах.

Встановлено, що подальшого вдосконалення потребує законодавче регулювання правового режиму майнових фондів колективного сільськогосподарського підприємства, використання земель сільськогосподарського призначення підприємствами.

У роботі також прогнозується можливість зникнення такої організаційно-правової форми господарювання, як колективне сільськогосподарське підприємство, свідченням чого є спільність більшості ознак колективних сільськогосподарських підприємств та сільськогосподарських виробничих кооперативів.

Аналіз законодавчого інституту сільськогосподарської кооперації дозволив дійти висновку про те, що сучасне законодавство про сільськогосподарську кооперацію не повністю відповідає потребам спеціалізованого правового регулювання аграрних відносин за участю сільськогосподарських кооперативів. Водночас прийняття нового Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» свідчить про істотне розширення сфери аграрно-правового регулювання внутрішньокооперативних відносин, що є позитивним явищем.

Основним напрямом розвитку законодавства про сільськогосподарську кооперацію повинно стати наповнення Закону спеціалізованими правовими приписами щодо особливостей регулювання земельних та трудових відносин у сільськогосподарських кооперативах. Важливе значення матиме також своєчасна розробка підзаконних нормативно-правових актів, що визначатимуть особливості правового статусу різних видів сільськогосподарських кооперативів.

Законодавство про фермерство в Україні аналізується як важливий інститут аграрного законодавства України. Відзначається, що сучасний розвиток законодавства про фермерство характеризується зміною підходів до суті та юридичних ознак фермерського господарства, спрощенням порядку створення фермерського господарства, урізноманітненням видів господарств та державним сприянням розвитку сімейних фермерських господарств.

Основними напрямками розвитку законодавства про фермерські господарства є: належна регламентація правового статусу фізичних осіб-підприємців, що займаються веденням фермерського господарства, врегулювання земельних і майнових відносин у таких господарствах, а також подальше законодавче закріплення заходів державної підтримки сімейних фермерських господарств.

На сучасному етапі переходу до ринкових аграрних відносин потрібно створити стабільну законодавчу базу для розвитку особистих селянських господарств, що є ефективною формою господарювання на землях сільськогосподарського призначення. Це передбачає внесення відповідних змін та доповнень до Закону України «Про особисте селянське господарство», приведення його окремих положень у відповідність до нормативно-правових актів цивільного, господарського, трудового, сімейного та інших галузей законодавства України, а також затвердження державної і регіональних програм підтримки особистих селянських господарств, прийняття низки законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів з метою конкретизації бланкетних норм Закону.

У зв'язку з цим подальшого законодавчого вирішення потребують питання щодо законодавчого забезпечення розвитку особистих селянських господарств товарної спрямованості, розмежування їх із фермерськими господарствами та підприємницькою діяльністю в сільському господарстві, вдосконалення правового регулювання діяльності особистих селянських господарств у частині надання послуг у сфері сільського зеленого туризму та деякі інші.

Сучасне нормативно-правове регулювання діяльності державних і комунальних сільськогосподарських підприємств здійснюється за допомогою нормативно-правових актів різних галузей законодавства. Максимальне врахування специфічних ознак державних і комунальних сільськогосподарських підприємств буде можливим за умови регулювання внутрішньогосподарських відносин у таких підприємствах спеціалізованим нормативно-правовим актом аграрного законодавства, прийнятим з урахуванням особливостей правового становища цих підприємств. З огляду на схожість багатьох ознак комунальних та державних сільськогосподарських підприємств, їх правовий статус може визначатися єдиним нормативно-правовим актом – Законом «Про державні та комунальні сільськогосподарські підприємства».

У підрозділі 3.3 «Особливості законодавства про виробничо-господарську діяльність в аграрному секторі України» визначено поняття «сільськогосподарська виробнича діяльність», що розглядається як врегульована нормами права діяльність фізичних та юридичних осіб на землях сільськогосподарського призначення, спрямована на виробництво, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції (продукції рослинництва і тваринництва) з метою задоволення особистих чи суспільних потреб. Існування специфічних особливостей сільськогосподарської

виробничої діяльності аграрних суб'єктів зумовлює необхідність її спеціалізованої правової регламентації.

Аргументовано необхідність узгодження змісту понять «виробник сільськогосподарської продукції», «сільськогосподарський товаровиробник», «сільськогосподарське підприємство», які використовуються в нормативно-правових актах. При цьому зазначається, що термін «виробник сільськогосподарської продукції» є найширший за змістом, оскільки включає як юридичних, так і фізичних осіб, в тому числі й осіб, що займаються виробництвом сільськогосподарської продукції для власного споживання.

У системі нормативно-правових актів аграрного законодавства з питань виробничо-господарської діяльності в аграрному секторі виділено три групи актів: 1) акти, що визначають особливості окремих видів виробничо-господарської діяльності в аграрному секторі; 2) акти, що регулюють особливості виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції; 3) акти, що визначають екологічні та інші вимоги щодо процесу виробництва, а також щодо якості й безпеки сільськогосподарської продукції.

Для законодавства України про виробничо-господарську діяльність в аграрному секторі характерні наступні особливості: уніфікований характер більшості нормативно-правових актів, що регулюють виробничо-господарську діяльність аграрних суб'єктів; важливе значення внутрішньогосподарських локальних актів у регулюванні виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств; «природничий» характер законодавчих приписів, вміщених в нормативно-правових актах з питань виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств та інші.

Одним із засобів екологізації сільськогосподарської виробничої діяльності є розвиток виробництва органічної сільськогосподарської продукції (сировини). Важливим напрямом розвитку національного законодавства про органічне виробництво є розробка та прийняття підзаконних нормативно-правових актів, що визначатимуть механізм реалізації законодавчих положень.

Одним із істотних векторів розвитку законодавства про виробництво органічної сільськогосподарської продукції та сировини є гармонізація його із законодавством Європейського Союзу та впровадження заходів державної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції (сировини).

У підрозділі 3.4 «Особливості законодавчого регулювання трудових відносин у сільському господарстві» виділено загальні ознаки сучасного законодавчого регулювання трудових відносин у сільському господарстві:

1) тенденція до уніфікації правового регулювання трудових відносин в усіх підприємствах, незалежно від виду діяльності та галузевої належності;

2) відсутність належної спеціалізації правового регулювання трудових відносин у сільському господарстві;

3) важливе значення локального нормативно-правового регулювання трудових відносин у сільському господарстві, в тому числі й у частині врахування специфіки аграрного виробництва.

Аргументується потреба у внесенні доповнень до нормативно-правових актів аграрного законодавства, що приймаються за суб'єктним принципом, нормами, які б

забезпечували спеціалізоване правове регулювання трудових відносин. Важливим напрямом удосконалення правового регулювання трудових відносин у сільському господарстві є також розробка і затвердження типових статутів різних видів сільськогосподарських підприємств, галузевих правил внутрішнього правового розпорядку, які сприятимуть підвищенню якісного рівня локальної правотворчості аграрних суб'єктів.

Законодавче регулювання охорони праці у сільському господарстві забезпечується ієрархічною системою нормативно-правових актів трудового та аграрного законодавства різної юридичної сили. Подальше вдосконалення нормативно-правового регулювання охорони і безпеки праці в аграрному секторі економіки повинно передбачати визначення і затвердження на законодавчому рівні основних засад державної політики в галузі безпеки та гігієни праці у сільському господарстві, подальшу гармонізацію національного законодавства із вимогами міжнародно-правових актів, а також поглиблення спеціалізації правового регулювання відносин з охорони праці в аграрному секторі як на загальнодержавному, так і на галузевому та локальному (внутрішньогосподарському) рівнях.

Істотне значення для вдосконалення правового регулювання оплати праці у сільському господарстві матиме також доповнення чинних диференційованих актів аграрного законодавства нормами про особливості оплати праці працівників та членів таких підприємств.

Важливим на сьогодні є колективно-договірне регулювання відносин з оплати праці у сфері аграрного виробництва. У зв'язку з цим особливості оплати праці на кожному сільськогосподарському підприємстві повинні визначатися колективним договором, положенням про оплату праці та іншими локальними внутрішньогосподарськими актами з дотриманням державних соціальних гарантій, встановлених законодавством України.

У підрозділі 3.5 «Законодавство про соціальний розвиток села та правовий статус селянина: напрями вдосконалення» обґрунтовано, що одним із пріоритетних напрямів сучасної аграрної політики є розвиток соціальної сфери села. Важливим завданням у сучасний період є створення необхідних економічних, організаційних та правових механізмів реалізації основних положень Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві».

Майбутній розвиток законодавства про соціальну сферу села повинен базуватися на законодавчо визначених засадах державної аграрної політики на довгострокову перспективу. Основою для відродження українського села має стати затверджена Верховною Радою України загальнодержавна програма, яка повинна передбачати як заходи щодо соціального розвитку села, так і заходи щодо підтримки сільськогосподарського виробництва.

Обґрунтовується положення про те, що основними напрямами законодавчого забезпечення прав селян повинні стати такі: 1) визначення на законодавчому рівні загальних понять «селянин», «селянство»; 2) закріплення в єдиному законодавчому акті (на сьогодні таким актом міг би стати Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному

господарстві») специфічних прав селян у сфері трудових, майнових, земельних, організаційних правовідносин, що виникають в процесі виробництва сільськогосподарської продукції; 3) внесення доповнень до Законів України «Про фермерське господарство», «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про сільськогосподарську кооперацію» з метою більш повної регламентації правового статусу членів цих структур; 4) детальна регламентація у Земельному кодексі України повноважень селян у сфері сільськогосподарського землевикористання; 5) визначення на законодавчому рівні механізму реалізації прав селян шляхом прийняття відповідних підзаконних актів; 6) законодавче закріплення юридичних гарантій реалізації та захисту прав селян.

У майбутньому зазначені нормативні приписи можуть стати основою для розробки окремого розділу кодифікаційного акта аграрного законодавства та будуть слугувати структурним стрижнем для побудови архітекτονіки правового статусу селянина.

У підрозділі 3.6 «Законодавче забезпечення використання земель та охорони довкілля у сільському господарстві; проблеми екологізації аграрного законодавства» встановлено, що законодавче регулювання відносин щодо використання та охорони земель у сільському господарстві здійснюється нормативно-правовими актами земельного та аграрного законодавства. Структурні взаємозв'язки між земельним та аграрним законодавством зумовили формування складних міжгалузевих інститутів, що забезпечують регулювання земельних відносин у сільському господарстві.

Відзначено, що до напрямів удосконалення законодавства про використання та охорону земель в аграрному секторі належать: регулювання усіх земельних відносин єдиним кодифікаційним актом земельного законодавства; усунення суперечностей між нормативно-правовими актами земельного, аграрного, цивільного та інших галузей законодавства; забезпечення стабільності у законодавчому регулюванні земельних відносин у сільському господарстві.

Нормативно-правові акти, які регулюють відносини з охорони навколишнього середовища у сільському господарстві, можна поділити на три групи: 1) еколого-правові акти, що закріплюють загальні засади охорони навколишнього природного середовища та містять визначальні положення щодо напрямів охорони довкілля в різних сферах взаємодії суспільства і природи, в тому числі і в сільському господарстві; 2) нормативно-правові акти екологічного законодавства, які визначають вимоги щодо охорони окремих природних ресурсів; 3) акти аграрного законодавства, що містять законодавчі приписи про охорону довкілля.

Аргументується, що законодавчий інститут охорони довкілля у сільському господарстві включає систему законодавчих приписів, вміщених у нормативно-правових актах екологічного й аграрного законодавства, та за своєю природою є складним міжгалузевим законодавчим інститутом.

Екологізація аграрного законодавства – це концептуальний напрям його сучасного розвитку, що передбачає втілення екологічних принципів та вимог у змісті нормативно-правових актів, які регулюють сільськогосподарську виробничу діяльність. Суть такої екологізації полягає, передусім, у формуванні на основі загальних принципів та ідей охорони навколишнього природного середовища і

раціонального природокористування якісно нових правових приписів, що забезпечуватимуть спеціалізоване правове регулювання аграрних відносин.

Основними напрямками екологізації сучасного аграрного законодавства визначено такі:

– законодавче закріплення в актах аграрного законодавства особливостей правового статусу виробників сільськогосподарської продукції як природокористувачів;

– подальша спеціалізація екологічних вимог щодо меліорації, хімізації в сільському господарстві, здійснення окремих видів сільськогосподарської виробничої діяльності та закріплення таких спеціалізованих правових приписів комплексного характеру на законодавчому рівні;

– нормативне забезпечення раціонального використання та охорони земель сільськогосподарського призначення, збереження та відтворення родючості ґрунтів (шляхом доповнення Земельного кодексу України нормами щодо охорони земель, екологізації земельно-правових приписів що регулюють відносини використання земель для потреб сільськогосподарського виробництва);

– законодавче забезпечення процесу екологізації сільського господарства як галузі матеріального виробництва, що передбачає як прийняття нових нормативно-правових актів, так і внесення змін та доповнень до діючих актів з питань упровадження прогресивних систем землеробства, ресурсозберігаючих технологій сільськогосподарської виробничої діяльності тощо.

Розділ 4 «Систематизація аграрного законодавства України» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Поняття, особливості та форми систематизації аграрного законодавства України»* з'ясовано, що систематизація аграрного законодавства – це діяльність з упорядкування і вдосконалення нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері сільськогосподарського виробництва, спрямована на зведення їх у цілісну систему з метою забезпечення єдності та узгодженості у регулюванні аграрних відносин.

Особливості систематизації аграрного законодавства України зумовлені неоднорідністю суспільних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва, а відтак – різною юридичною природою правових приписів, що є об'єктом систематизації.

Основними формами систематизації аграрного законодавства України, що виділяються представниками юридичної науки, є інкорпорація, консолідація та кодифікація, передумовою яких є облік нормативно-правових актів аграрного законодавства. Водночас найважливішою формою систематизації аграрного законодавства України є його майбутня кодифікація, що сприятиме уніфікації та підвищенню ефективності правового регулювання аграрних відносин.

У підрозділі 4.2. *«Кодифікація як основна форма систематизації аграрного законодавства України»* визначено, що в сучасний період реформування аграрних відносин доцільно забезпечити кодифікацію аграрного законодавства шляхом розробки єдиного законодавчого акта, що визначатиме ключові, фундаментальні принципи і напрями регулювання аграрних відносин. Таким актом можуть стати Основи аграрного законодавства України, необхідність прийняття яких упродовж

тривалого періоду обґрунтовувалася професором Н. І. Титовою. Основи аграрного законодавства України згодом стануть базовим актом для розробки Аграрного кодексу України.

Обґрунтовано переваги Основ аграрного законодавства України як найбільш оптимальної форми кодифікаційного акта аграрного законодавства в сучасний період: 1) цей акт буде відігравати роль фундаменту, основи для подальшої правотворчої діяльності в цій сфері, закріплюючи стратегічні цілі, напрями та принципи регулювання відповідної групи суспільних відносин; 2) буде співіснувати з іншими актами вищої юридичної сили, тому забезпечуватиме еволюційне (поступове) оновлення аграрного законодавства, що дуже важливо у період трансформації аграрних відносин; 3) такий кодифікаційний акт у період динамічного розвитку законодавства, змін у відповідній сфері суспільних відносин є більш прийнятним, аніж Кодекс, адже допускає певну гнучкість, динамічність законодавчих приписів, робить можливим реагування законодавця на потреби практики регулювання суспільних відносин шляхом внесення змін чи доповнень до законів та підзаконних нормативно-правових актів, які діють поряд із Основами; 4) розробка такого акта є виправданою також з урахуванням належності аграрного законодавства України до комплексних галузей законодавства, адже норми, які будуть вміщені в такому акті, повинні забезпечити регулювання величезного комплексу різних за змістом та юридичною природою аграрних відносин (відносин, що складаються у процесі виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції); 5) розробка та прийняття цього кодифікаційного акта є технічно простішою, а прийняття такого акта надасть певної завершеності цій законодавчій галузі; у майбутньому Основи аграрного законодавства могли би слугувати базовим актом для розробки у майбутньому Аграрного кодексу України.

Сформульовано пропозиції щодо структури майбутнього кодифікаційного акта аграрного законодавства. Зокрема, у Загальній частині мали б визначатися: загальні поняття сільськогосподарського виробництва («сільське господарство», «сільськогосподарське виробництво», «сільськогосподарська продукція», «виробник сільськогосподарської продукції», «сільськогосподарське підприємство», «селянство» та ін.); сфера дії та принципи аграрного законодавства; мета і основні засади державної аграрної політики. Особлива частина Основ аграрного законодавства повинна визначати основні засади базових аграрно-правових інститутів. Зокрема, до неї варто включити розділи, присвячені: 1) особливостям правового статусу суб'єктів сільськогосподарського виробництва; 2) основним засадам правового статусу селян у сфері аграрних відносин; 3) державній підтримці сільського господарства; 4) правовому забезпеченню соціального розвитку села; 5) правовому регулюванню забезпечення продовольчої безпеки; 6) основним засадам здійснення сільськогосподарської виробничої діяльності у сфері рослинництва і тваринництва; 7) правовому регулюванню переробки та реалізації сільськогосподарської продукції; 8) основним засадам використання земель та інших природних об'єктів у сільському господарстві; 9) особливостям правового регулювання трудових відносин у сільському господарстві; 10) засадам правового регулювання майнових відносин в аграрному секторі та ін.

У підрозділі 4.3. «Напрями систематизації основних інститутів аграрного законодавства України» доведено, що одним із сучасних напрямів систематизації аграрного законодавства є його спеціальна (інституційна) кодифікація (рекодифікація), що передбачає прийняття чи істотне оновлення базових нормативно-правових актів основних інститутів аграрного законодавства України.

Обґрунтовано, що спеціальна (інституційна) кодифікація в межах аграрного законодавства може стосуватися не всіх законодавчих інститутів, а лише тих, які існують упродовж тривалого часу та характеризуються накопиченням достатнього нормативно-правового матеріалу. Передусім це стосується галузевих інститутів аграрного законодавства, які водночас можуть мати й ознаки комплексності, що притаманні загалом аграрному законодавству як галузі. На сьогодні спеціальної кодифікації (рекодифікації), на наш погляд, особливо потребує законодавство про соціальний розвиток села, державну підтримку сільського господарства та ін.

Роль інституційної кодифікації є дуже важливою з огляду на необхідність розробки у майбутньому галузевого кодифікаційного акта аграрного законодавства. У разі розробки Основ аграрного законодавства України як кодифікаційного акта цієї комплексної галузі основні нормативно-правові акти інститутів аграрного законодавства повинні діяти одночасно з галузевим кодифікаційним актом та узгоджуватися з ним.

Розділ 5 «Адаптація аграрного законодавства України до вимог ЄС: теоретичні і практичні проблеми» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 5.1 «Міжнародно-правове регулювання аграрних відносин» обґрунтовано, що для розвитку аграрних відносин та формування національної системи аграрного законодавства мають важливе значення міжнародно-правові акти, в яких закріплені основні принципи міжнародного економічного права: Статут ООН від 26 червня 1945 року, Декларація про принципи міжнародного права, щодо дружніх відносин і співробітництва відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24 жовтня 1970 р., Хартія економічних прав і обов'язків держав від 12 грудня 1974 р., Декларація про встановлення нового економічного порядку від 1 травня 1974 р. та інші акти.

Виділено основні напрями розвитку аграрного законодавства України з урахуванням вимог міжнародно-правових актів та актів ЄС, до яких належать:

- розвиток законодавства про державну підтримку сільського господарства з урахуванням вимог Угоди про сільське господарство 1994 р.;
- законодавче регулювання сталого розвитку сільських територій та екологізації сільського господарства;
- посилення і законодавче закріплення особливих вимог щодо якості та безпечності сільськогосподарської продукції; істотне оновлення законодавства про стандартизацію у сфері сільського господарства;
- подальший розвиток законодавства про зовнішньоекономічну діяльність в аграрному секторі, експорт та імпорт сільськогосподарської продукції з урахуванням основних правил і принципів міжнародної торгівлі;
- вдосконалення законодавчого регулювання правового статусу селянина на основі загальноновизнаних міжнародно-правових норм.

У підрозділі 5.2 «Напрями адаптації вітчизняного аграрного законодавства до вимог ЄС» встановлено, що адаптація аграрного законодавства України до законодавства Європейського Союзу – це процес зближення (приспосовування) нормативно-правових актів, що регулюють аграрні відносини в Україні, до правової системи Європейського Союзу, зокрема до актів законодавства Європейського Союзу, з метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій.

Основні напрями адаптації аграрного законодавства України до вимог *acquis communautaire* визначаються Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 р., Угодою про сільське господарство, що є Додатком 1А до Угоди про заснування Світової організації торгівлі від 15 квітня 1994 р., та іншими нормативно-правовими актами України та ЄС.

Основними напрямками адаптації вітчизняного аграрного законодавства до законодавства ЄС визначено такі: 1) зближення законодавства про способи виробництва сільськогосподарської продукції; 2) адаптація законодавства з питань організації аграрного ринку та торгівлі продукцією рослинництва і тваринництва; 3) зближення законодавства про вимоги щодо якості сільськогосподарської продукції; 4) вдосконалення законодавства щодо охорони навколишнього природного середовища у процесі сільськогосподарського виробництва, розвитку органічного виробництва; 5) зближення законодавства про розвиток сільських територій та сільських громад; 6) забезпечення сталого сільськогосподарського виробництва; 7) адаптація законодавства з питань державної підтримки сільського господарства.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що виявилось у розробленні теоретико-методологічних засад розвитку аграрного законодавства України в умовах євроінтеграції. До основних науково обґрунтованих результатів проведеного дослідження належать, зокрема, такі положення.

1. Теорія аграрного законодавства – це система ідей, теорій та концепцій про виникнення, розвиток та напрями удосконалення системи нормативно-правових актів аграрного законодавства України. У такому розумінні вона є складовою частиною науки аграрного права України як галузі юридичної науки.

Еволюція наукових досліджень про законодавче регулювання аграрних відносин в Україні відображає розвиток суспільних відносин, геополітичні зміни в державі, пріоритети державної політики та інші суспільні явища і процеси. Розвиток теоретичних досліджень про аграрне законодавство відбувався упродовж багатьох десятиліть та віддзеркалював суспільні потреби в різні історичні періоди розвитку держави, часто випереджаючи своїм поступом різні суспільні зміни та процеси.

Виділено основні, пріоритетні напрями сучасних наукових правових досліджень про аграрне законодавство: аналіз конституційних засад аграрного законодавства; проблеми систематизації аграрного законодавства, в тому числі його

галузевої кодифікації; питання адаптації аграрного законодавства України до законодавства ЄС.

2. У роботі виділено два періоди розвитку аграрного законодавства:

I – з кінця 1960-х років до початку 1990-х років – період становлення і розвитку сільськогосподарського законодавства СРСР та УРСР;

II – з початку 1990-х років – дотепер – період розвитку аграрного законодавства України. У рамках цього періоду можна виділити два етапи: 1) 1991 р. – 2003 р. – етап новелізації аграрного законодавства України; 2) 2004 р. – дотепер – етап адаптації аграрного законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Періодизацію розвитку аграрного законодавства України доцільно пов'язувати з фактом виділення окремої галузі у системі законодавства в 1960-х – 1970-х роках.

3. Аграрне законодавство України – це комплексна галузь законодавства, що відповідає окремій галузі економіки та є системою взаємопов'язаних і узгоджених між собою нормативно-правових актів (законів, підзаконних нормативно-правових актів, актів правотворчості аграрних суб'єктів), що забезпечують спеціалізоване та інтегроване правове регулювання суспільних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва. Відзначається, що в сучасних умовах розвитку аграрного законодавства відбувається поглиблення комплексності та спеціалізованості більшості нормативно-правових актів аграрного законодавства.

4. Принципи аграрного законодавства можна розглядати як закріплені в нормативно-правових актах вихідні засади, основні ідеї, що визначають зміст і напрями нормативно-правового регулювання аграрних відносин та відображають пріоритети державної аграрної політики. До особливостей системи принципів аграрного законодавства України належать: велика кількість міжгалузевих принципів, що пов'язано з належністю аграрного права та аграрного законодавства до комплексних галузей; існування розгалуженої системи спеціальних (інституційних) принципів та їх тісний взаємозв'язок із галузевими принципами.

5. Серед найважливіших принципів аграрного права та законодавства, що потребують законодавчого закріплення, на наш погляд, слід виділити наступні міжгалузеві й галузеві принципи: множинності організаційно-правових форм господарювання в АПК; рівності та самостійності аграрних суб'єктів; невтручання держави у виробничо-господарську діяльність аграрних суб'єктів; пріоритету екологічних вимог у процесі сільськогосподарського виробництва; пріоритету земель сільськогосподарського призначення та їх особливої охорони; пріоритету соціального розвитку села; пріоритету сільського господарства в системі господарського комплексу; державної підтримки сільського господарства; гарантування і захисту прав селянина. Обґрунтовано, що в майбутньому принципи аграрного права й законодавства України повинні бути закріплені на законодавчому рівні в єдиному законодавчому акті, яким повинен стати кодифікаційний акт аграрного законодавства України.

6. Структуру сучасного аграрного законодавства можна визначити як зумовлену системою аграрного права України, основними напрямками аграрної політики Української держави та потребами реформування аграрних відносин внутрішню організацію впорядкованих комплексних нормативно-правових актів, присвячених регулюванню аграрних відносин, яка виражається в їх єдності й

погодженості, а також у розподілі за підгалуззями, інститутами та іншими групами аграрного законодавства.

7. Аргументується необхідність виділення в межах галузі законодавства окремих законодавчих інститутів, що охоплюватимуть систему нормативних приписів, які регулюють певний вид (групу) однорідних суспільних відносин. Підтвердженням цього є істотна неоднорідність, різна функціональна спрямованість нормативних приписів у межах галузі законодавства. Інститут аграрного законодавства – це система нормативних приписів, уміщених в одному чи декількох нормативно-правових актах, що регулюють певний вид (групу) однорідних суспільних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва.

Внутрішня організація системи аграрного законодавства певною мірою зумовлюється суб'єктним складом учасників аграрних правовідносин, специфікою окремих видів сільськогосподарської виробничої діяльності, структурою предмета правового регулювання відповідної галузі права та іншими чинниками. Особливості структури аграрного законодавства України визначаються також сучасними потребами реформування аграрних відносин, необхідністю підтримки сільськогосподарських товаровиробників та забезпечення соціального розвитку села, зацікавленістю держави у розвитку агропромислового виробництва тощо. При цьому вплив на формування внутрішньогалузевої структури законодавства суб'єктивних факторів дає підстави стверджувати, що структура аграрного законодавства України, як і кожної законодавчої галузі, є більш динамічним явищем, аніж структура відповідної галузі права.

8. Розвиток законодавчого інституту забезпечення державної аграрної політики передбачає законодавче визначення основних засад державної аграрної політики України на довгострокову перспективу, приведення заходів з державного регулювання аграрного сектора економіки України у відповідність до вимог СОТ та ЄС.

Обґрунтовано положення про те, що подальший розвиток законодавства про державну підтримку сільського господарства України повинен базуватися на принципах Спільної аграрної політики, що передбачає поступове скорочення прямих субсидій сільськогосподарським товаровиробникам та пріоритет фінансування програм розвитку сільських територій і природоохоронних заходів у сільському господарстві.

9. Аналіз законодавчих інститутів правового статусу суб'єктів аграрних відносин (колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, фермерських господарств, особистих селянських господарств, державних і комунальних сільськогосподарських підприємств) дозволив дійти висновку про необхідність диференційованого спеціалізованого законодавчого регулювання правового статусу таких суб'єктів та доповнення відповідних нормативно-правових актів спеціалізованими правовими приписами щодо внутрішньогосподарських членських, земельних, майнових, трудових відносин.

10. У системі нормативно-правових актів аграрного законодавства з питань виробничо-господарської діяльності в аграрному секторі можна виділити такі групи: 1) акти, що визначають особливості окремих видів виробничо-господарської діяльності в аграрному секторі; 2) акти, що регулюють особливості виробництва

окремих видів сільськогосподарської продукції; 3) акти, що визначають екологічні та інші вимоги щодо процесу виробництва, а також щодо якості й безпеки сільськогосподарської продукції.

11. Законодавству України про виробничо-господарську діяльність в аграрному секторі характерні наступні особливості: уніфікований характер більшості нормативно-правових актів, що регулюють виробничо-господарську діяльність аграрних суб'єктів; важливе значення внутрішньогосподарських локальних актів у регулюванні виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств; «природничий» характер законодавчих приписів, вміщених у нормативно-правових актах з питань виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств та інші.

12. Виділено загальні ознаки сучасного законодавчого регулювання трудових відносин у сільському господарстві:

1) тенденція до уніфікації правового регулювання трудових відносин в усіх підприємствах, незалежно від виду діяльності та галузевої належності;

2) відсутність належної спеціалізації правового регулювання трудових відносин у сільському господарстві;

3) важливе значення локального нормативно-правового регулювання трудових відносин у сільському господарстві, в тому числі й у частині врахування специфіки аграрного виробництва.

13. Обґрунтовано положення про те, що основними напрямками законодавчого забезпечення прав селян повинні стати такі: 1) визначення на законодавчому рівні загальних понять «селянин», «селянство»; 2) закріплення в єдиному законодавчому акті (на сьогодні таким актом міг би стати Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві») специфічних прав селян у сфері трудових, майнових, земельних, організаційних правовідносин, що виникають у процесі виробництва сільськогосподарської продукції; 3) внесення доповнень до Законів України «Про фермерське господарство», «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про сільськогосподарську кооперацію» з метою більш повної регламентації правового статусу членів цих структур; 4) детальна регламентація у Земельному кодексі України повноважень селян у сфері сільськогосподарського землевикористання; 5) визначення на законодавчому рівні механізму реалізації прав селян шляхом прийняття відповідних підзаконних актів; 6) законодавче закріплення юридичних гарантій реалізації та захисту прав селян.

14. До напрямів удосконалення законодавства про використання та охорону земель в аграрному секторі належать: регулювання усіх земельних відносин єдиним кодифікаційним актом земельного законодавства; усунення суперечностей між нормативно-правовими актами земельного, аграрного, цивільного та інших галузей законодавства; забезпечення стабільності у законодавчому регулюванні земельних відносин у сільському господарстві.

Аналіз нормативно-правових актів, що регулюють відносини з охорони навколишнього середовища у сільському господарстві, дозволив дійти висновку про можливість їх поділу на три групи: 1) еколого-правові акти, що закріплюють загальні засади охорони навколишнього природного середовища та містять визначальні положення щодо напрямів охорони довкілля в різних сферах взаємодії

суспільства і природи, в тому числі і в сільському господарстві; 2) нормативно-правові акти екологічного законодавства, які визначають вимоги щодо охорони окремих природних ресурсів; 3) акти аграрного законодавства, що містять законодавчі приписи про охорону довкілля.

Аргументується, що законодавчий інститут охорони довкілля у сільському господарстві включає систему законодавчих приписів, вміщених у нормативно-правових актах екологічного й аграрного законодавства, та за своєю природою є складним міжгалузевим законодавчим інститутом.

15. Основними напрямками екологізації сучасного аграрного законодавства є, на наш погляд, такі: 1) законодавче закріплення в актах аграрного законодавства особливостей правового статусу виробників сільськогосподарської продукції як природокористувачів; 2) подальша спеціалізація екологічних вимог щодо меліорації, хімізації в сільському господарстві, здійснення окремих видів сільськогосподарської виробничої діяльності та закріплення таких спеціалізованих правових приписів комплексного характеру на законодавчому рівні; 3) нормативне забезпечення раціонального використання та охорони земель сільськогосподарського призначення, збереження та відтворення родючості ґрунтів (шляхом доповнення Земельного кодексу України нормами щодо охорони земель, екологізації земельно-правових приписів що регулюють відносини використання земель для потреб сільськогосподарського виробництва); 4) законодавче забезпечення процесу екологізації сільського господарства як галузі матеріального виробництва, що передбачає як прийняття нових нормативно-правових актів, так і внесення змін та доповнень до діючих актів з питань упровадження прогресивних систем землеробства, ресурсозберігаючих технологій сільськогосподарської виробничої діяльності тощо.

16. Систематизація аграрного законодавства – це діяльність з упорядкування і вдосконалення нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері сільськогосподарського виробництва, спрямована на зведення їх у цілісну систему та забезпечення єдності та узгодженості у регулюванні аграрних відносин. Особливості систематизації аграрного законодавства України зумовлені неоднорідністю суспільних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва, а відтак – різною юридичною природою правових приписів, що є об'єктом систематизації.

Основними формами систематизації аграрного законодавства України, що виділяються представниками юридичної науки, є інкорпорація, консолідація та кодифікація, передумовою яких є облік нормативно-правових актів аграрного законодавства. Водночас найважливішою формою систематизації аграрного законодавства України є його майбутня кодифікація, що сприятиме уніфікації та підвищенню ефективності правового регулювання аграрних відносин.

17. У сучасний період реформування аграрних відносин доцільно забезпечити кодифікацію аграрного законодавства шляхом розробки єдиного законодавчого акта, що визначатиме ключові, фундаментальні принципи і напрями регулювання аграрних відносин. Таким актом можуть стати Основи аграрного законодавства України, необхідність прийняття яких упродовж тривалого періоду обґрунтовувалася професором Н. І. Титовою. Основи аграрного законодавства

України у майбутньому стануть базовим актом для розробки Аграрного кодексу України.

18. Одним із сучасних напрямів систематизації аграрного законодавства є його спеціальна (інституційна) кодифікація (рекодифікація), що передбачає прийняття чи істотне оновлення базових нормативно-правових актів основних інститутів аграрного законодавства України.

Роль інституційної кодифікації є дуже важливою з огляду на необхідність розробки у майбутньому галузевого кодифікаційного акта аграрного законодавства. У разі розробки Основ аграрного законодавства України як кодифікаційного акта цієї комплексної галузі основні нормативно-правові акти інститутів аграрного законодавства повинні діяти одночасно з галузевим кодифікаційним актом та узгоджуватися з ним.

19. Адаптація аграрного законодавства України до законодавства Європейського Союзу – це процес зближення (приспосування) нормативно-правових актів, що регулюють аграрні відносини в Україні, до правової системи Європейського Союзу, зокрема до актів законодавства Європейського Союзу, з метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій.

20. Основні напрями адаптації аграрного законодавства України до вимог *acquis communautaire* визначаються Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 р., Угодою про сільське господарство, що є Додатком 1А до Угоди про заснування Світової організації торгівлі від 15 квітня 1994 р., та іншими нормативно-правовими актами України та ЄС.

21. Основними напрямами адаптації вітчизняного аграрного законодавства до законодавства ЄС є: 1) зближення законодавства про способи виробництва сільськогосподарської продукції; 2) адаптація законодавства з питань організації аграрного ринку та торгівлі продукцією рослинництва і тваринництва; 3) зближення законодавства про вимоги щодо якості сільськогосподарської продукції; 4) вдосконалення законодавства щодо охорони навколишнього природного середовища у процесі сільськогосподарського виробництва, розвитку органічного виробництва; 5) зближення законодавства про розвиток сільських територій та сільських громад; 6) забезпечення сталого сільськогосподарського виробництва; 7) адаптація законодавства з питань державної підтримки сільського господарства.

22. Напрями майбутніх теоретичних досліджень полягають у розробці наукових пропозицій щодо змісту кодифікаційного акта аграрного законодавства та його узгодження із основними нормативно-правовими актами інститутів аграрного законодавства, актами інших галузей законодавства. Перспективним напрямом наукових досліджень може стати також порівняльно-правовий аналіз аграрного законодавства України та аграрного законодавства інших держав з метою розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення аграрного законодавства України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**Індивідуальна монографія:**

1. Багай Г.О. Теоретичні проблеми розвитку аграрного законодавства України: монографія / ДВНЗ «Прикарпатський націонал. ун-т ім. В.Стефаника; Навч.-науков. юридич. ін-т. Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2020. 305 с.

Наукові статті у фахових виданнях України з юридичних наук:

1. Багай Н.О. Наукові засади розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* (Прикарпатський університет ім. В.Стефаника Міністерства освіти і науки України): Збірник наукових праць. Випуск ІХ. Івано-Франківськ: Видавництво «Плай». 2002. С.102-108.

2. Багай Н.О. Функції науки земельного права України. *Науковий вісник Львівського юридичного інституту*. Серія юридична. Збірник / Головний редактор В.Л.Ортинський. Львів: Львівський юридичний інститут МВС України. Вип.3. 2005. С. 208-216.

3. Багай Н.О. Тенденції розвитку структури аграрного законодавства України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* (Прикарпатський університет ім. В.Стефаника Міністерства освіти і науки України): Збірник наукових праць. Випуск ХV. Івано-Франківськ: Видавництво «Плай». 2005. С.110-116.

4. Багай Н.О. Законодавче регулювання ведення особистих селянських господарств. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Випуск ХVІ. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2006. С.102-108.

5. Багай Н.О. Наукові засади кодифікації аграрного законодавства України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Випуск ХVІІІ. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2007. С.111-114.

6. Багай Н.О. Предмет аграрного права України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Випуск ХІХ. Івано-Франківськ, 2008. С.116-121.

7. Багай Н.О. Законодавство України про охорону земель: проблеми розвитку. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Випуск ХХ. Івано-Франківськ, 2008. С.140-146.

8. Багай Н.О. Поняття та ознаки державного комерційного сільськогосподарського підприємства: проблеми законодавчого регулювання. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Випуск ХХІ. Івано-Франківськ, 2009. С.123-129.

9. Багай Н. О. Розвиток законодавства про охорону праці в сільському господарстві. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Випуск ХХІІ. Івано-Франківськ, 2009. С.125-133.

10. Багай Н.О. Законодавче регулювання оплати праці у сільському господарстві. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Випуск XXIII. Івано-Франківськ, 2010. С.183-190.

11. Багай Н. О. Розвиток законодавчого регулювання аграрних відносин в країнах СНД: проблеми гармонізації *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Випуск XXIV. Івано-Франківськ, 2010. С. 126-131.

12. Багай Н.О. Екологізація аграрного законодавства: сутність і напрями. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Випуск 25. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. С.158-162.

13. Багай Н.О. Забезпечення та захист прав селян як пріоритетний напрям розвитку аграрного законодавства. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Випуск 28. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. С.210-216.

14. Багай Н.О. Правовий статус колективних сільськогосподарських підприємств: проблеми законодавчого регулювання. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Випуск 29. Івано-Франківськ, 2012. С. 170-180.

15. Багай Н.О. Кодифікація аграрного законодавства України: окремі питання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. Збірник наукових праць. Випуск 6-1. Том 2. Одеса, 2013. С.124-126.

16. Багай Н.О. Проблеми сучасного розвитку законодавства України про сільськогосподарську кооперацію. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Випуск 31. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. С. 216-224.

17. Багай Н.О. Міжнародно-правове регулювання аграрних відносин та розвиток аграрного законодавства України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Випуск 34. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. С.233-241.

18. Багай Н.О. Законодавство про державну підтримку сільського господарства України: проблеми розвитку. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Випуск 37. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2015. С.197-206.

19. Багай Н.О. Інститути аграрного законодавства України: поняття та юридична природа. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». Випуск 16. Том 2. Одеса, 2015. С. 52-54.

20. Багай Н.О. Сучасне законодавче регулювання діяльності фермерських господарств: окремі проблеми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2016. № 40. Том 1. С.114-117.

21. Багай Н.О. Періоди розвитку аграрного законодавства України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Випуск 45. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2017. С.26-33.

22. Багай Н.О. Особливості законодавства про виробничо-господарську діяльність в аграрному секторі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2017. № 46. Том 1. С.101-104.

23. Багай Н.О. Напрями адаптації аграрного законодавства України до законодавства ЄС. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Випуск 53. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2020. С.65-76.

Наукові статті у періодичних виданнях з юридичних наук інших держав та виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

1. Багай Н.О. Представители науки аграрного права Украины. *Аграрное и земельное право*. 2006. №3. С.129-143.

2. Багай Н.О. Напрями розвитку законодавства про соціальну сферу села. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія юридична: Збірник наукових праць. Випуск 5. Том 1. Херсон, 2014. С. 284-287.

3. Багай Н.О. Спеціальна (інституційна) кодифікація як напрям розвитку аграрного законодавства України. *Право і суспільство: Науковий журнал*. 2015. Випуск 6. Частина 3. С. 98-101.

4. Багай Н.О. Аграрна політика України та Польщі: законодавче регулювання. *Biuletyn polsko-Ukraiński „Polityka i prawo współczesnej Europy”*. 2016. Numer 1. URL: <http://www.polukr.net/blog/2016/05/biuletyn-polsko-ukrainski-polityka-prawo-wspolczesnej-europy/>

5. Багай Н.О. Принципи аграрного права та законодавства України: проблеми законодавчого закріплення. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2016. №6 (22). P.111-114.

6. Багай Н.О. Поняття та форми систематизації аграрного законодавства України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №4. С.199-201.

7. Багай Н.О. Законодавче регулювання правового статусу операторів, що здійснюють виробництво органічної продукції. *Право і суспільство: Міжнародний журнал*. 2019. Вип. 9. С. 5-14.

Наукові статті, які додатково відображають результати дослідження:

1. Багай Н.О. Особливості правового регулювання трудових відносин у сільському господарстві. Національна служба посередництва і примирення / Офіційний сайт / Актуальні питання. URL: <https://nspp.gov.ua/home/struktura-nspp-8/struktura-nspp-12/574-osoblivosti-pravovogo-regulyuvannya-trudovikh-vidnosin-u-silskomu-gospodarstvi>

2. Багай Н.О. Оплата праці у сільському господарстві: правові питання. *Бюлетень Національної служби посередництва і примирення*. 2009. №11-12. С. 17-21.

3. Багай Н.О. Законодавче забезпечення охорони довкілля у сільському господарстві. *Екологічне право України: Науково-практичний журнал.* – 2016. №3-4. С.6-10.

4. Bahai Nadiia. Legislative Regulation of the Production of Organic Agricultural Products in Ukraine. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. SCIENTIFIC EDITION Series of Social and Human Sciences Vol. 5. No. 2. 2018. P. 83-90.*

Розділи в колективній монографії, підручниках, науково-навчальному посібнику, статті в енциклопедії:

1. Багай Н. О. Правове забезпечення реєстрації операторів, що здійснюють виробництво органічної продукції. Органічне сільськогосподарське виробництво: монографія / М. В.Шульга, Н. Р.Малишева, В.В. Носік та ін.; за заг. ред. проф. М.В.Шульги. Харків: Юрайт, 2020. С. 89-99.

2. Багай Н. О. Розвиток науки земельного права. Земельне право України: Підручник / За редакцією доктора юридичних наук М.В.Шульги. Київ: Юрінком Інтер, 2004. С.22-25.

3. Багай Н. О. Розвиток науки аграрного права. Аграрне право України: Підручник / За ред. О.О.Погрібного. К.: Істина, 2004. С.19-71.

4. Багай Н. О. Представники науки аграрного та земельного права України стосовно земельних прав громадян України. Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України. Науково-навчальний посібник / За ред. доктора юрид. наук, проф. Н.І.Титової. Львів: ПАІС, 2005. С.288-316.

5. Багай Н. О. Розвиток науки земельного права. Земельне право: підручник / За ред. М. В. Шульги. Харків: Право, 2013. С. 29-36.

6. Багай Н.О. Вид використання земельної ділянки. Земельні ділянки особистих селянських господарств. Користувачі земельних ділянок. Права на землю особистих селянських господарств. Правова охорона земель. Система земельного права. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Том 16: Земельне та аграрне право. / Редкол. М.В.Шульга (голова), В.В.Носік, П.Ф.Кулинич (заст. голови) та ін. Нац акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2019. С. 49-52, 233-234, 338-339, 463-465, 497-499, 574-575.

Праці апробаційного характеру:

1. Багай Н.О. Розвиток законодавства України про охорону земель: проблеми і перспективи. *Матеріали Міжрегіональної науково-практичної конференції «Забезпечення екологічної безпеки – обов'язок Української держави»* (Івано-Франківськ, 24-25 вересня 2004 року). Івано-Франківськ, 2004. С.137-142.

2. Багай Н.О. До проблеми агропромислового законодавства. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Дні науки '2005»*. Том 29. Юридичні науки. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. С.40-42.

3. Багай Н.О. Особливості сучасного аграрного законодавства України. *Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина в Україні: Матеріали Регіональної міжвузівської наукової конференції*

молодих вчених та аспірантів (м.Івано-Франківськ, 22 квітня 2005 року). Івано-Франківськ, 2005. С.105-108.

4. Багай Н.О. Теоретичні проблеми співвідношення уніфікованих і диференційованих нормативно-правових актів аграрного законодавства України. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (28-29 квітня 2005 р.)*. Острог: правничий факультет Національного університету «Острозька академія», 2005. С. 209.

5. Багай Н.О. Структура аграрного законодавства України: проблеми розвитку. *Стан та перспективи розвитку аграрного права: Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції, присвяченої 80-річчю д.ю.н., проф., акад. АПрН України, Заслуженого діяча науки і техніки України В.З.Янчука (Київ, 26-27 травня 2005 р.) / За заг. ред. В.М.Єрмоленка, В.І.Курила. Київ: Магістр-XXI сторіччя, 2005. С.54-59.*

6. Багай Н.О. Напрями вдосконалення аграрного законодавства України. *Перспективи міжнародної інтеграції агропромислового комплексу України – «МІА України 2005»*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2005. С.17-21.

7. Багай Н.О. Співвідношення аграрного і земельного законодавства: теоретичні питання. *Materials of final international scientifically-practical conference «The Science: theory and practice»*. Vol 19. Economic sciences. Praha: Publishing House «Educations and Science» s.r.o.; Prague, Czechia – Dnepropetrovsk, Ukraine – Belgorod, Russian, 2005. P. 28-30.

8. Багай Н.О. Напрями наукового обґрунтування розвитку аграрного законодавства України. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Наука та інновації – '2005»*. Том 5. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. С. 10-12.

9. Багай Н.О. Поняття особистого селянського господарства. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Дні науки – '2006»*. Том 29. Право. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. С.3-6.

10. Багай Н.О. Поняття сільськогосподарського товаровиробника у законодавстві України. *Проблеми вдосконалення земельного та аграрного законодавства України: перспективи в XXI ст.*: Матеріали міжнародної наукової конференції. Біла Церква, 2006. С.32-34.

11. Багай Н.О. Юридична природа суперфіціарних та емфітевтичних відносин. *Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина в Україні*: Матеріали Всеукраїнської міжвузівської наукової конференції молодих вчених та аспірантів (м. Івано-Франківськ, 28 квітня 2006 року). Івано-Франківськ, 2006. С.209-212.

12. Багай Н.О. Комплексні галузі права: теоретичні питання. *Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина*: Матеріали Всеукраїнської міжвузівської конференції молодих вчених та аспірантів (м. Івано-Франківськ, 20 квітня 2007 року). Івано-Франківськ, 2007. С. 5-7.

13. Багай Н.О. Правове регулювання трудових відносин у сільському господарстві. *Від громадянського суспільства – до правової держави. Тези II*

Міжнародної науково-практичної конференції. Харків: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2007. С.191-193.

14. Багай Н.О. Етапи розвитку аграрного права. *Верховенство права у правозастосовчій діяльності: Матеріали Регіональної науково-практичної конференції, присвяченої 15-ій річниці Юридичного інституту (м. Івано-Франківськ, 12-13 жовтня 2007 року). Івано-Франківськ, 2007. С.207-210.*

15. Багай Н.О. Юридична природа трудових відносин у сільському господарстві: окремі питання. *Матеріали за 4-а міжнародна научна практична конференція, «Динамика изследвания», 2008. Том 19. Закон. Софія: «Бял ГРАД-БГ» ООД», 2008. С. 76-77.*

16. Багай Н.О. Теоретичні аспекти формування комплексних галузей права. *Materialy IV mezinárodní vědecko-praktická konference «Prední vedecké novinky – 2008». Díl 2. Ekonomické vedy. Právní vedy. Praha. Publishing House «Education and Science» s. r. o. P. 67-69.*

17. Багай Н.О. Аграрне право як комплексна галузь права. *Materiály V mezinárodní vědecko-praktická konference «Věda a technologie: – 2009». Díl 6. Právní vědy. Praha, Publishing House «Education and Science» s. r. o., 2009. P.66-68.*

18. Багай Н.О. Становлення аграрного права та законодавства: проблеми співвідношення. *Матеріали за V міжнародна научна практична конференція, «Найновите научни постижения», 2009. Том 10. Закон. Държавна администрация. Софія: «Бял ГРАД-БГ» ООД. С.44-46.*

19. Багай Н.О. Особливості правового становища державних комерційних сільськогосподарських підприємств. *Materialy V Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Naukowa przestrzen Europy – 2009». Volume 9. Prawo.: Przemysl. Nauka i studia, 2009. P. 27-32.*

20. Багай Н.О. Сучасні тенденції розвитку аграрного права України. *Матеріали за V міжнародна научна практична конференція, «Основните проблеми на съвременната наук», – 2009». Том 12. Закон. Софія: «Бял ГРАД-БГ» ООД. С.7-9.*

21. Багай Н.О. Агропромислове законодавство: теоретичні проблеми. *Проблеми вдосконалення правового регулювання щодо забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина в Україні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів (м.Івано-Франківськ, 23-24 квітня 2009 року). Івано-Франківськ, 2009. С. 110-111.*

22. Багай Н.О. Сільськогосподарське (аграрне) законодавство: шляхи становлення. *Materiály V mezinárodní vědecko-praktická konference «Efektivni nastroje moderhich věd – 2009». Díl 9. Právní vědy. Administrativa. Historie. Politické vědy: Praha, Publishing House «Education and Science» s. r. o., 2009. P.40-42.*

23. Багай Н.О. Особливості формування комплексних галузей права та законодавства. *Materiály V mezinárodní vědecko-praktická konference «Aktualni vymoženosti vedy – 2009». Díl 9. Právní vědy. Politické vědy: Praha, Publishing House «Education and Science» s. r. o., 2009. P.36-38.*

24. Багай Н.О. Законодавче регулювання правового становища сільськогосподарських підприємств. *Сучасні проблеми аграрного і*

природоресурсного права: міжнар. Наук.-практ. конф. (Київ, 30-31 жовтня 2009 р.): зб. наук. пр. /за заг. ред. В. М. Єрмоленка та ін. К.: ІРІДІУМ, 2009. С.53-56.

25. Багай Н.О. До поняття системи аграрного законодавства України. *Правова політика Української держави: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Том 1. / 19 – 20 лютого 2010 року. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника, 2010. С. 204-205.*

26. Багай Н.О. До класифікації джерел аграрного права. *Materialy VI Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Naukowa przestrzec Europy – 2010».* Volume 11. Prawo. Panstwowy zarzad. Historia. Politologija. Przemysl. Nauka i studia, 2010. P. 15-16.

27. Багай Н.О. Аграрне законодавство України та держав СНД: порівняльна характеристика. *Збірник наукових праць за результатами Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні»* (м. Хмельницький, 14-15 травня 2010 р.). Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2010. С.139-141.

28. Багай Н.О. Модельна законотворчість СНД: значення для розвитку аграрного законодавства України. *Матеріали за VI міжнародна научна практична конференція «Новини за модерна наука – 2010».* Том 12. Закон. Софія: «Бял ГРАД-БГ» ООД. С.70-73.

29. Багай Н.О. Проблеми уніфікації аграрного законодавства України та держав СНД. *Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21-22 травня 2010 року, м. Біла Церква). Біла Церква, 2010. С.37-39.*

30. Багай Н.О. Правове становище державних комерційних сільськогосподарських підприємств. *Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних відносин і природокористування в Україні і країнах СНД: Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Луцьк, 10-11 вересня 2010 р.): Збірник наукових праць / За заг. ред. А.М.Статівки та ін. Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2010. С.83-86.

31. Багай Н.О. Питання екологізації аграрного законодавства України. *Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін (25-26 листопада 2010 року) / За заг. ред. А. П. Гетьмана.* Харків: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2010. С.118-119.

32. Багай Н.О. Селянство: теоретико-правовий аспект. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції / 29-30 квітня 2011 р. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. С.92-93.*

33. Багай Н.О. Селянство: проблеми законодавчого визначення поняття. *Проблеми розвитку аграрного та земельного права України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 25 травня 2011 р.). К.: Видавництво географічної літератури «Обрії», 2011. С.64-66.

34. Багай Н. О. Законодавче регулювання соціального розвитку села // *Актуальні проблеми функціонування держави та тенденції захисту прав і свобод людини*: Збірник матеріалів юридичної науково-практичної Інтернет-конференції «Актуальна юриспруденція» – www.LegalActivity.com.ua, м. Київ, 04 жовтня 2011 року. Тези наукових доповідей. К., 2011. С.172-174.

35. Багай Н.О. Комплексність як ознака аграрного законодавства. *Materialy VII Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Nauka i inowacja – 2011»*. Volume 7. Prawo. Filozofia.: Przemysl. Nauka i studia. P.49-51.

36. Багай Н.О. Напрями законодавчого забезпечення прав селян. *Роль права у забезпеченні законності та правопорядку*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 11-12 жовтня 2011 року. – Запоріжжя: у 2-х частинах. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2011. Ч.2. С.20-22.

37. Багай Н.О. Спеціалізований та інтегрований характер аграрного законодавства. *Materialy VII Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Perspektywiczne opracowania sa nauka i technikami – 2011»*. Volume 23. Prawo. Panstwowy zarzad. Przemysl, Nauka i studia, 2011. P.19-20.

38. Багай Н.О. Проблеми правового забезпечення прав селян. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна*: матеріали Всеукраїнського круглого столу (25 травня 2012 р.): зб.наук. пр. / за заг. ред. проф. В.М.Єрмоленка, В.І.Курила, В.І.Семчика. К.: Видавничий центр НУБіП України, 2012. С. 50-54.

39. Багай Н.О. Поняття та ознаки колективного сільськогосподарського підприємства. *Materialy VIII mezinarodni vedecko-prakticka conference “Vznik moderni vedecke – 2012”* Dil 6. Pravni vedy: Praha. Publishing House «Education and Science» s. r. o., 2012. P. 78-79.

40. Багай Н.О. Закон України «Про колективне сільськогосподарське підприємство»: окремі питання. *Materialy VIII Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Nauka i inowacja – 2012»*. Volume 7. Prawo.: Przemysl. Nauka i studia, 2012. P.69-70.

41. Багай Н.О. Аграрно-правова наука: структурні зв'язки з іншими галузями наукового знання. *Розвиток наук земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права* [Електронний ресурс]: Збірник наукових праць Круглого столу (19 жовтня 2012 р.) / за ред. Г.І. Балюк, М.В. Краснової, А.М. Мірошніченка, В.В. Носіка. 2012. С.190-193. URL: <https://law.univ.kiev.ua/images/stories/Lit/kaf-zemel/2012-round-table.pdf>

42. Багай Н.О. Нормативно-правове регулювання діяльності колективних сільськогосподарських підприємств. *Головні напрями систематизації та вдосконалення законодавства України*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 20-21 жовтня 2012 р. К.: Центр правових наукових досліджень, 2012. у 2-х томах. Т.1. С.90-91.

43. Багай Н.О. Членство в колективних сільськогосподарських підприємствах: проблеми правового регулювання. *Materialy VIII mezinarodni vedecko-prakticka conference “Zpravy vedecke ideje – 2012”*. Dil 9. Pravni vedy: Praha. Publishing House “Education and Science” s. r. o., 2012. P. 9-11.

44. Багай Н.О. Особливості правового регулювання трудових відносин в колективних сільськогосподарських підприємствах. *Materialy VIII Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Perspektiwiczne opracowania sa nauka i technikami – 2012»*. Volume 7. Prawo.: Przemysl. Nauka i studia, 2012. P.52-54.

45. Багай Н.О. Законодавче регулювання правового статусу комунальних сільськогосподарських підприємств. *Актуальні правові проблеми публічно-приватного партнерства у сфері аграрних, земельних, екологічних та космічних відносин: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22 листопада 2013 р.)*. К.: Видавництво «Прінт Сервіс», 2013. С.51-53.

46. Багай Н.О. Внутрішньогосподарське управління в колективних сільськогосподарських підприємствах. *Materialy VIII mezinarodni vedecko-prakticka conference «Vedecky prumysl evropskeho kontinentu – 2012»*. Dil 10. Pravni vedy: Praha. Publishing House “Education and Science” s. r. o., 2012. P. 79-80.

47. Багай Н.О. Законодавство про колективні сільськогосподарські підприємства: окремі проблеми розвитку. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 17-18 травня 2013 року)*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. С.285-287.

48. Багай Н.О. Окремі проблеми законодавчого регулювання сільськогосподарської кооперації. *Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права: Збірник матеріалів круглого столу (24 травня 2013 року); за ред. Шульги М.В., Саннікова Д.В. Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національна академія правових наук України, 2013. С.74-75.*

49. Багай Н.О. Особливості державної реєстрації суб'єктів аграрного господарювання. *Материали за 9-а международна научна практичная «Новини на научния прогрес»*. Том 3. Закон. История. София: «БялГРАД-БГ»ООД,2013. С.62-63.

50. Багай Н.О. До питання про Основи аграрного законодавства. *Materialy IX mezinarodni vedecko-prakticka conference «Predni vedecke novinky – 2013»*. Dil 3. Ekonomicke vedy. Administrativa. Pravni vedy: Praha. Publishing House «Education and Science» s. r. o., 2013. P. 96-97.

51. Багай Н.О. Наука аграрного права в системі суспільних наук. *Materialy IX Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Wschodnie partnerstwo – 2013»*. Volume 9. Prawo. Politologija.: Przemysl. Nauka i studia, 2013. P.3-5.

52. Багай Н.О. Основні засади міжнародно-правового регулювання аграрних відносин. *Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права: матеріали «круглого столу» (Харків, 6 грудня 2013 р.) зб. тез наук. доп. / за заг. ред. А.П. Гетьмана; Нац. університет «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого»*. Х.: Право, 2013. С.76-78.

53. Багай Н.О. Особливості правового статусу комунальних сільськогосподарських підприємств. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі: Зб. наук. ст. за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 10 квітня 2014 р.) / Мін-во аграрної політики та прод-ва України; Жит. нац. агроекологічний ун-т. Ж.: ЖНАЕУ, 2014. С.252-254.*

54. Багай Н.О. Законодавче регулювання державної підтримки сільського господарства України. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина* [текст]: Матеріали Щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів (16 травня 2014 року). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2014. С.97-99.

55. Багай Н.О. Правове забезпечення державної підтримки сільського господарства України. *Розвиток організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі*: матеріали «круглого столу», м. Харків. 13 червня 2014 р.: зб. тез наук. доп.; за ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого». Х.: Оберіг, 2014. С. 48-51.

56. Багай Н.О. Соціальний розвиток села: проблеми правового забезпечення. *Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти*: матеріали «круглого столу» (м. Харків, 5 груд. 2014 р.) / за заг. ред. А.П.Гетьмана, М.В.Шульги; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого». Х, 2014. С. 71-74.

57. Багай Н.О. Особливості систематизації аграрних законодавчих інститутів. *Верховенство права та правова держава*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 16-17 жовтня 2015 р. Ужгород: Ужгородський національний університет. 2015. 244 с. С. 122-124.

58. Багай Н.О. Окремі напрями розвитку законодавства про державну підтримку сільського господарства. *Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні*: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 30-31 жовтня 2015 року / За заг. ред. Т.О.Коломoeць. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 164 с. С.82-84.

59. Багай Н.О. Основні напрями екологізації сучасного аграрного законодавства України. *Природоресурсне право в системі права України історія, сьогодення, перспективи*: зб. матеріалів «круглого столу», 30-31 жовтня 2015 р. / за заг. ред. М.В.Шульги. Х.: Вид-во ТОВ «Оберіг», 2015. С.15-17.

60. Багай Н.О. Поняття та особливості інститутів аграрного законодавства України. *Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 6-7 листопада 2015 р. – Х.: Східно-українська наукова юридична організація, 2015. С.44-46.

61. Багай Н. О. Еколого-правові проблеми сільськогосподарського виробництва. *Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади*: Матеріали круглого столу (Харків, 4 груд. 2015 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2015. 344 с. С. 92-94.

62. Багай Н.О. Напрями спеціальної (інституційної) кодифікації аграрного законодавства України. *Правові проблеми розвитку сільських територій України*: Матеріали Круглого столу, присвяченого пам'яті відомого українського вченого-правознавця, члена-кореспондента НАН України, академіка НАПрН України В.І.Семчика (м.Київ, 9 грудня 2015 р.). К.: Видавництво «Прінт сервіс», 2015. С.82-86.

63. Багай Н.О. До поняття інститутів аграрного законодавства. *Актуальні проблеми соціального права*: Матеріали Всеукраїнського «круглого столу», присвяченого 40-річчю кафедри соціального права (1 квітня 2016 р.). Львів: Кафедра соціального права Львівського національного університету імені Івана Франка; Український центр соціально-правових досліджень, 2016. 284 с. С.42-45.

64. Багай Н.О. Законодавче забезпечення аграрної політики України. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі*: зб. наук. ст. за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 19 травня 2016 р.) / Мін-во освіти і науки України; Житомир. нац. агрокол. ун-т. Житомир: ЖНАЕУ, 2016. С.283-286.

65. Багай Н.О. Конституційні засади законодавчого регулювання аграрних відносин. *Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку*: матеріали «круглого столу» (м. Київ, 27 травня 2016 року) / за ред. М.В. Краснової, Т.О. Коваленко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці: Кондратьєв А.В., 2016. С.173-175.

66. Багай Н.О. Державна аграрна політика: сучасні законодавчі засади. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України* (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І.І.Каракаш. Одеса: Юридична література, 2016. С.70-73.

67. Багай Н.О. Наукова спадщина професора Ніни Іванівни Титової. *Еволюція правового регулювання аграрних, земельних та екологічних відносин*. Матеріали міжнар. наук.-практ. конференції (м. Львів, 18 листопада 2016 р.) за заг. ред. П.Д. Пилипенка. Львів, 2016. С.4-10.

68. Багай Н.О. Окремі проблеми правового забезпечення фермерства в Україні. *Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України*: матеріали «круглого столу» (Харків, 2 груд. 2016 р.). Х.: Право, 2016. С. 58-61.

69. Багай Н.О. Система принципів аграрного законодавства України: наукові підходи. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі*: Зб. наук. ст. за матеріалами V Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 18 травня 2017 р.) / Мін-во освіти і науки України; Житомир. нац. агрокол. ун-т. Житомир: Видавець О. О. Євенок, 2017. С.356-359.

70. Багай Н.О. Принципи аграрного законодавства України. *Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України*: Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26 травня 2017 р., м. Київ / Укладачі: В.В. Носік [та ін.]. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці: Кондратьєв А.В., 2017. С.90-94.

71. Багай Н. О. Наукові підходи до періодизації розвитку аграрного законодавства України. *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції*: збірник матеріалів Міжнародного конгресу, присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. С. 84-86.

72. Багай Н.О. Проблеми реалізації концепцій та програм розвитку села: *Реалізація норм екологічного земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення 25-річчя навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м.Івано-Франківськ, 8-10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н.Р.Кобецька, Н.О.Багай, Г.В.Мороз. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С.130-132.

73. Багай Н.О. Розвиток аграрного законодавства в умовах децентралізації влади в Україні. *Децентралізація влади як чинник розвитку аграрного, екологічного, земельного та інших природоресурсних галузей права*: Матеріали Веукр. круглого столу (м. Київ, 22 вересня 2017 р.). К.: Видавництво «Прінт Сервіс», 2017. 200 с. С.66-69.

74. Багай Н.О. Законодавче регулювання реєстрації виробників органічної сільськогосподарської продукції (сировини). *Правові засади ведення органічного землеробства*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (29-30 вересня 2017 року) / за ред. Шульги М.В. Харків: «Доміно», 2017. С.13-17.

75. Багай Н.О. Законодавство України про виробничо-господарську діяльність в аграрному секторі: окремі аспекти розвитку. *Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного й аграрного права в умовах євроінтеграції*: матеріали «круглого столу» (Харків, 8 груд, 2017 р.) / за ред. А.П.Гетьмана. Харків: Право, 2017. 322 с. С.114-117.

76. Багай Н.О. Законодавче забезпечення державної аграрної політики: окремі проблеми. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах*: матеріали наук.-практичн. конф. (Харків, 20 квіт. 2018 р.) / за заг. ред. А.М. Статівки. Харків: Юрайт, 2018. С.62-67.

77. Багай Н.О. Виробник сільськогосподарської продукції: проблеми законодавчого визначення поняття. *Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 18-19 травня 2018 р.) / За заг. ред. д.ю.н., проф. В. М. Єрмоленка. К., 2018. С. 105-109.

78. Багай Н.О. Основні засади державної аграрної політики: проблеми правового забезпечення. *Актуальні правові проблеми господарської діяльності в Україні*: збірник матеріалів науково-практичного семінару, присвяченого 10-річчю кафедри господарсько-правових дисциплін (30 травня 2018 року) / За заг. редакцією М.С.Долитнської. Львів, ЛьвДУВС, 2018. С.39-42.

79. Багай Н.О. Форми систематизації аграрного законодавства України: сучасні наукові підходи. *Збірник Матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України»* (м. Одеса, 7-10 червня 2018 р.) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є.Харитонова, к.ю.н., доц. Х.А.Григор'єва. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.81-84.

80. Багай Н.О. Вплив на довкілля сільськогосподарської виробничої діяльності: законодавче регулювання. *Земельне, екологічне, аграрне право: оцінка впливу на*

довкілля: Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу, 18 червня 2018 р., м. Київ / укладачі: В. В. Носік [та ін.]; Національна академія правових наук України, Київський регіональний науковий центр, 2018. Київ, 2018. С.24-27.

81. Багай Н.О. Сучасне законодавче регулювання правового статусу колективних сільськогосподарських підприємств. *Сучасний стан та перспективи розвитку земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права: теорія та практика*: зб. матеріалів науково-практичної конференції (м. Харків, 7 грудня 2018 р.) / Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого: за ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. Х.: ТОВ «Оберіг», 2018. С.49-51.

82. Багай Н.О. Співвідношення принципів аграрного законодавства України та принципів державної аграрної політики. *Актуальні проблеми екологічного, земельного та аграрного законодавства в сучасних умовах*: матеріали “круглого столу”, присвяч. 90-річчю з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України В.К. Попова (Харків, 1 берез. 2019 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана і М.В. Шульги. Харків: Право, 2019. С.88-91.

83. Багай Н.О. Облік аграрного законодавства як передумова його систематизації. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20-22 вересня 2019 р.) / відп. ред, Н.Р. Кобецька. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С 159-162.

84. Багай Н. О. Державне регулювання сільського господарства: окремі питання. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Харків, 22 травня 2020 року) / за ред. А. П. Гетьмана та М.В.Шульги. Харків: Юрайт, 2020. С.20-23.

85. Багай Н. О. До поняття адаптації аграрного законодавства України до законодавства ЄС. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери: збірник матеріалів науково-практичної конференції* (м. Харків, 20 листопада 2020 року) / за ред. А. П. Гетьмана та М. В.Шульги, Т.В.Курман. Харків: Юрайт, 2020. С. 68-73.

АНОТАЦІЯ

Багай Н. О. Теоретико-методологічні засади розвитку аграрного законодавства України в умовах євроінтеграції. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – аграрне право; земельне право; екологічне право; природоресурсне право. – Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2021.

У дисертації досліджено науково-методологічні засади розвитку аграрного законодавства та сформульовано поняття «теорії аграрного законодавства». Виділено основні періоди розвитку аграрного законодавства України. Визначено поняття, ознаки, принципи та структуру сучасного аграрного законодавства України.

Сформульовано пропозиції щодо законодавчого закріплення принципів аграрного законодавства України. Здійснено теоретичний аналіз основних інститутів аграрного законодавства та обґрунтовано пропозиції щодо їх майбутнього розвитку. Сформульовано висновки та пропозиції щодо вдосконалення законодавчого регулювання основних засад державної аграрної політики та державної підтримки сільського господарства України, правового становища суб'єктів аграрних відносин, виробничо-господарської діяльності в аграрному секторі України, трудових відносин у сільському господарстві, соціального розвитку села та правового статусу селянина, охорони земель та навколишнього природного середовища у сільському господарстві. Охарактеризовано поняття і форми систематизації аграрного законодавства України та сформульовано пропозиції щодо майбутньої галузевої та інституційної кодифікації аграрного законодавства. Визначено поняття та напрями адаптації аграрного законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Ключові слова: аграрне законодавство, система аграрного законодавства, принципи аграрного законодавства, інститут аграрного законодавства, систематизація аграрного законодавства, адаптація аграрного законодавства, сільськогосподарське виробництво, аграрні відносини, аграрна політика.

АННОТАЦІЯ

Багай Н. О. Теоретическо-методологические основы развития аграрного законодательства Украины в условиях евроинтеграции. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.06 – аграрное право; земельное право; экологическое право; природоресурсное право. – Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, Киев, 2021.

В диссертации исследованы научно-методологические основы развития аграрного законодательства и сформулировано понятие «теории аграрного законодательства». Выделены основные периоды развития аграрного законодательства Украины. Определены понятие, признаки, принципы и структура современного аграрного законодательства Украины. Сформулированы предложения о законодательном закреплении принципов аграрного законодательства Украины. Осуществлен теоретический анализ основных институтов аграрного законодательства и обоснованы предложения по их будущему развитию. Сформулированы выводы и предложения по совершенствованию законодательного регулирования основных принципов государственной аграрной политики и государственной поддержки сельского хозяйства Украины, правового положения субъектов аграрных отношений, производственно-хозяйственной деятельности в аграрном секторе Украины, трудовых отношений в сельском хозяйстве, социального развития села и правового статуса крестьянина, охраны земель и окружающей среды в сельском хозяйстве. Проанализировано понятие и формы систематизации аграрного законодательства Украины и сформулированы предложения по будущей отраслевой и институциональной кодификации аграрного законодательства. Определено понятие и направления адаптации аграрного законодательства Украины

к законодательству Европейского Союза.

Ключевые слова: аграрное законодательство, система аграрного законодательства, принципы аграрного законодательства, институт аграрного законодательства, систематизация аграрного законодательства, адаптация аграрного законодательства, сельскохозяйственное производство, аграрные отношения, аграрная политика.

SUMMARY

Bahai N.O. Theoretico-methodological principles of the development of agrarian legislation of Ukraine in the conditions of European integration. – As manuscript.

PhD thesis by specialty 12.00.06 «Land Law; Agrarian Law; Environmental Law; Natural Resource Law». – V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2021.

The thesis defines the concept of the theory of agrarian legislation, which is viewed as a system of ideas, theories and concepts regarding the origin, development and directions of improving the system of regulations of agrarian legislation of Ukraine;

The author names two periods of the development of agrarian legislation: I – from the late 1960s to the early 1990s – the period of formation and development of agrarian legislation of the USSR and the Ukrainian SSR; II – from the beginning of the 1990s – till now – the period of development of the agrarian legislation of Ukraine. Within the framework of the second period two stages are allocated: 1) 1991 – 2003 – a stage of amendment of the agrarian legislation of Ukraine; 2) 2004 – till now – the stage of adaptation of the agrarian legislation of Ukraine to the legislation of the European Union.

The author substantiates the system of principles of the agrarian legislation of Ukraine, which needs legislative fixing and includes: of plurality of organizational and legal forms of managing in agrarian and industrial complex; of equality and independence of agricultural entities; of non-interference of the state in the production and economic activities of agricultural entities; of priority of environmental requirements in the process of agricultural production; of priority of agricultural lands and their special protection; of priority of social development of the village; of priority of agriculture in the system of economic complex; of state support for agriculture; the principle of guaranteeing and protecting the rights of the peasant.

It is argued in the thesis that the significant heterogeneity and dissimilar functional orientation of regulations within the field of agrarian legislation necessitates the allocation of individual legislative institutions within the field of legislation, which should be understood as a system of regulations contained in one or more legal acts governing a certain type (group) of homogeneous social relations in the field of agricultural production.

The author substantiates the structure of the legislation on production and economic activity in the agrarian sector, which includes: 1) acts that determine the features of certain types of production and economic activity in the agricultural sector; 2) acts regulating the peculiarities of production of certain types of agricultural products; 3) acts defining environmental and other requirements for the production process, as well as for the quality

and safety of agricultural products. The peculiarities of the legislation on production and economic activity in the agrarian sector are highlighted. They include: a) the unified nature of the majority of regulations governing the production and economic activity of agricultural entities; b) the importance of domestic local economic acts in regulating the production and economic activities of agricultural enterprises; c) the «natural» nature of the legislative provisions contained in regulations on production and economic activities of agricultural enterprises.

In the thesis, the author allocates the main directions of legislative provision of the rights of peasants, which include: a) definition of the general concepts «peasant» and «peasantry» at the legislative level; b) consolidation of specific rights of peasants in the field of labor, property, land, and organizational legal relations arising in the process of agricultural production in a single legislative act; c) supplementation of differentiated acts of agrarian legislation with norms on membership relations; d) regulation of the powers of peasants in the field of agricultural land use in the land legislation of Ukraine; e) definition of the mechanism for the realization of the rights of peasants at the legislative level through the adoption of relevant bylaws; f) legislative fixing of legal guarantees for realization and protection of the rights of peasants.

Scientific approaches to determining the optimal form of the codified act of agrarian legislation of Ukraine in modern conditions are generalized in the thesis. The advantages of The Fundamentals of Agrarian Legislation of Ukraine as the most optimal form of codified act of agrarian legislation in the modern period are substantiated, which is due to the following: 1) such an act will play the role of a foundation, a basis for further law-making by establishing strategic goals, directions and principles of regulation; 2) The Fundamentals of Agrarian Legislation can coexist with other acts of higher legal force, so they will provide evolutionary (gradual) renewal of agrarian legislation, which is very important in the period of transformation of agrarian relations; 3) The Fundamentals of Legislation in a particular area in the period of dynamic development of social relations allow a certain flexibility, dynamism of legislative requirements; 4) the development of The Fundamentals of Agrarian Legislation is also justified by taking into account the affiliation of the agrarian legislation of Ukraine to the complex branches of the legislation, which provides for the regulation of agrarian relations of different content and legal nature; 5) the development and adoption of The Fundamentals of Agrarian Legislation is technically simpler than the development of the Code.

The author argues that one of the modern areas of systematization of agrarian legislation is its special (institutional) codification (recodification), which implies the adoption or substantial update of the basic regulations of the main institutions of agrarian legislation of Ukraine.

Proposals have been formulated to improve certain institutions of agrarian legislation, in particular, by: a) legislative consolidation of the basic principles of state agrarian policy in the long run, taking into account the priorities and principles of the Common Agrarian Policy; b) recoding of certain legislative institutions, in particular, the institution of agricultural cooperation; c) development and adoption of the Law «On state and communal agricultural enterprises»; d) approval of a nationwide comprehensive program, which will include measures for the social development of the village and measures to support agricultural production, by the Verkhovna Rada of Ukraine.

The author substantiates the concept of «adaptation of agrarian legislation of Ukraine to the legislation of the European Union», which is viewed as a process of approximation (adaptation) of regulations governing agrarian relations in Ukraine, to the legal system of the European Union that includes acts of European Union legislation adopted within the European Union Community, Common Foreign and Security Policy and Cooperation in the field of justice and internal affairs, in order to promote the development of agriculture and rural areas.

It is proved in the thesis that the main directions of adaptation of the domestic agrarian legislation to the EU legislation include: 1) approximation of the legislation on methods of production of agricultural products; 2) adaptation of legislation on the organization of the agrarian market and trade in crop and livestock products; 3) approximation of legislation on requirements for the quality of agricultural products; 4) improvement of legislation on environmental protection in the process of agricultural production, development of organic production; 5) approximation of legislation on the development of rural areas and rural communities; 6) provision of sustainable agricultural production; 7) adaptation of legislation on state support of agriculture.

Key words: agrarian legislation, system of agrarian legislation, principles of agrarian legislation, institute of agrarian legislation, systematization of agrarian legislation, adaptation of agrarian legislation, agricultural production, agrarian relations, agrarian policy.

Підписано до друку 05.04.2021р.

Ум. друк. арк. 1,9.

Наклад 100 примірників.

Надруковано ФОП Бацан Ігор Миколайович

М. Київ, бульвар Лесі Українки, 28

(093) 587-27-55

Email: info@prostodruk.kiev.ua

www.prostodruk.kiev.ua

Свідоцтво серія В02 №725526 від 11.06.2008

